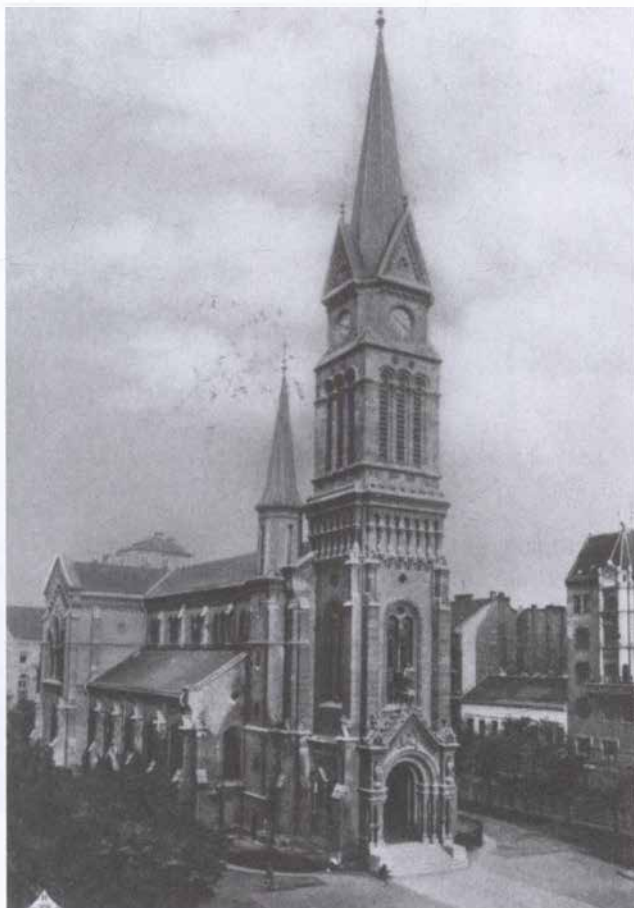

A BAKÁTS TÉRI ASSISI SZENT FERENC PLÉBÁNIAEMLÓM

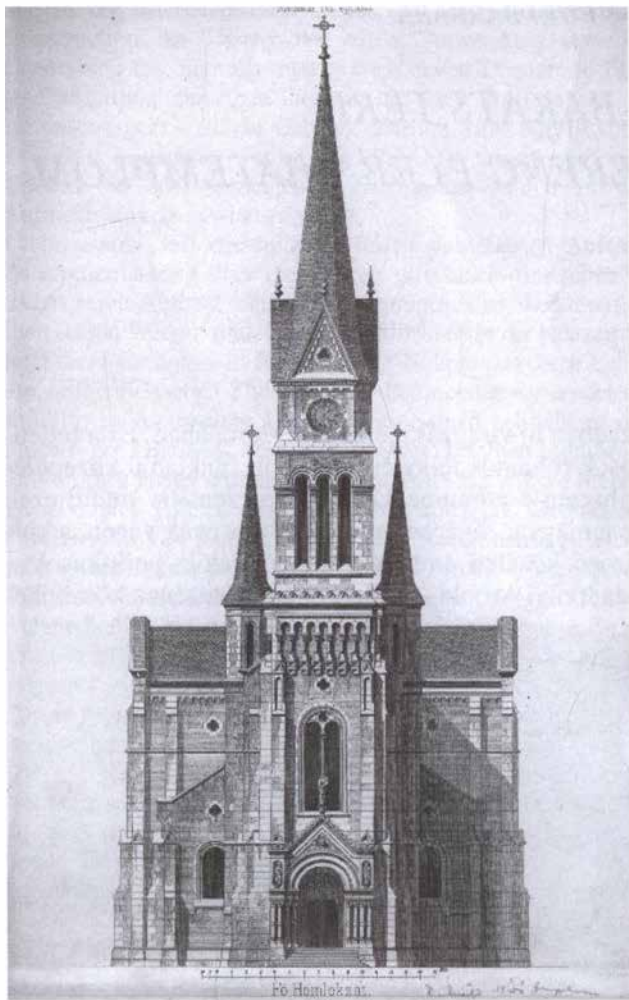
A falképfestés divatja a 19. században új virágzását éli egész Európában. Ez a fellendülés a modernizációval, a városok rohamos fejlődésével, az új funkciójú középületek létrejöttével magyarázható, hiszen e monumentális és reprezentatív műfaj ezek díszítésére szolgál. Megjelenése a magyar fővárosban, az 1860-as évek végén, a kulturális életet nagyban meghatározó közéleti emberek, gondolkodók, politikusok – Eötvös József, Trefort Ágoston és Ipolyi Arnold – erőteljes támogatásának köszönhető. „A művészetet be kell vezetni a középületekbe, a templomokba, az iskolákba, a nyilvános terekre”¹¹ – írja Trefort 1881-ben, Ipolyihoz intézett levelében. Eötvös szerint pedig „...a művészet olyan hatalom, melyet az államnak kell használnia, mert különben ellene fordul.”¹² A falképfestés gyakorlata a fővárosra, Budapestre koncentráldott, és Bécsből, a fiatal Than Mórnak és Lotz Károlynak köszönhetően került hozzánk, akik mindketten a korszak és a műfaj bécsi nagymesterénél, Carl Rahlnál tanultak.

A megrendelésekkel különféle testületek foglalkoztak, így az Országos Ma-

*A Bakáts téri
Assisi Szent Ferenc
plébánia templom*

*Fotó, Ferencvárosi Helytörténeli
Gyűjtemény*

Ybl Miklós homlokzati terve

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest Gyűjtemény lt.: 001756

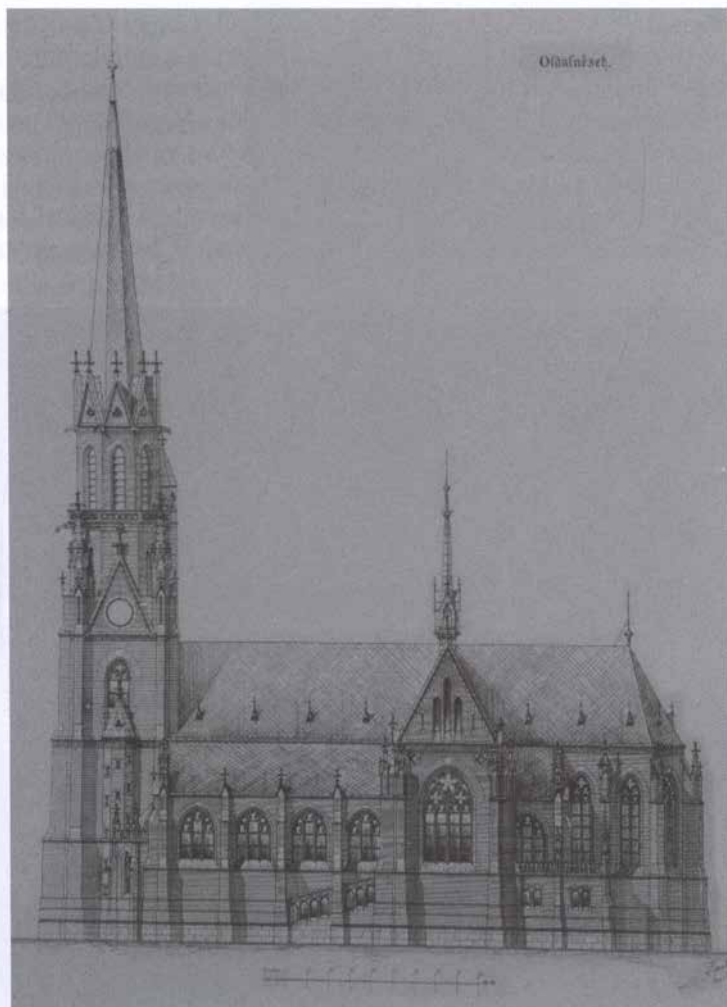
vészetünkben elsőként jelenít meg világi, történelmi alakot, szakrális térben, reprezentatív falfestményen. A történelmi és a vallásos tematika a templom egészén – a falkép-, illetve egykori üvegablak-ciklusán – egymást kiegészítve vonul végig, az egykori hagyományoknak megfelelően. A ferencvárosi Assisi Szent Ferenc plébániatemplom a magyar dicsőségcsarnok egyik első kísérlete, építése és díszítése a magyarság korában nemhiába állt a figyelem középpontjában.

gyar Képzőművészeti Társulat, illetve az 1871-ben alapított Képzőművészeti Országos Tanács, mint a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium hivatalos szerve. A középületek falképeinek programját az e célból alakult bizottságok dolgozták ki, elképzeléseikről, illetve a munkák menetéről a korabeli sajtó rendszeresen tudósított. A monumentális műfaj csak a legmértöbb tárgyát ábrázolhatta, s ez a korszakban a nemzeti történelem.

Az 1870-80-as évek esztétikai és ideológiai törekvéseit jól nyomon követhetjük a Bakáts téri Assisi Szent Ferenc plébániatemplom építésében és díszítésében is. A főváros legszebb és legharmonikusabb templomának tartották, és sokan annak tartják még ma is. Olyan építész „álmodta meg”, mint Ybl Miklós, falképei pedig a már említett Than Mórnak és Lotz Károlynak, a műfaj hazai megteremtőinek köszönhető. A ferencvárosi templomnak ikonográfiai újdonsága is van; Hunyadi János szobrának a 19. századi mű-

A mai Bakáts téri templomot megelőző, 1822. október 12-én felszentelt ferencvárosi ideiglenes templomot³ 1865 áprilisában rendkívül rossz állapota miatt bezárták.⁴ Még ebben az évben egy állandó templom építését vették tervbe: „A Ferencz-városban új, 3000 ember befogadó kath. templomot szándékoznak építeni, melyhez tervkészítésre Feszl Frigyes építész szólíttatik föl.”⁵

Az ügy lelke és mozgatóereje az akkori polgármester, Rottenbiller Lipót volt, és az irányadó elvek megbeszélésénél kitűnt, hogy egy díszes templomot képzelt, bár az ehhez szükséges összeg ekkor még hiányzott. Az újonnan tervbe vett templom legelső önkéntes jótévedője Simor János bíboros érsek volt, aki még győri megyéspüspök korában egy mellékoltár felállításának költségeit vállalta.⁶ A bizottság 1866. február 26-án nyújtotta be Erzsébet királynéhez kérvényét,⁷ aki elfogadta az építendő temp-

Steindl Imre oldalnézeti terve
BTM Kiscelli Múzeuma, lt.: 61.48.2

lom védnöki szerepkörét.⁸ „*Most oly nevet tűzhetünk zászlónkra, mely előtt megnyílik minden ajtó és minden erszény! A végeredmény fényes lesz.*”⁹ – vélekedett Rottenbiller és valóban ennek hatására gyűlni kezdtek az adományok.¹⁰ Drasche Henrik téglagyáros százezer jó minőségű téglát küldött a helyszínre díjmentesen.¹¹ Aláírási ívek lettek kibocsátva, melyek szép eredménnyel érkeztek vissza,¹² valamint sokat ígérőnek mutatkozott Sennyei Pál báróné elnöklete alatt a tizenkét magas rangú hölgyből álló bizottság is.¹³

A templom épületére 1866-ban két pályázat érkezett. Ybl Miklós román, Steindl Imre gót stílusú tervvel jelentkezett. Ez a két terv jól példázza a kor felfogását, melynek értelmében a templomépítés céljaira a középkori stílusok alkalmasak.¹⁴

A bizottság az Ybl-féle neoromán templomtervet választotta, melyet a tanács is elfogadott.¹⁵ A választásban a főszerepet a két terv költségvetési különbsége játszotta,¹⁶ és Ybl terve olcsóbb volt. A tervek részletes elbírálása után a tanács 1867. január 8-án megadta az építési engedélyt,¹⁷ és 1867. március 9-én ünnepélyesen megkezdték az alap kiásását.¹⁸ Az első kapavágásokat Rottenbiller Lipót főpolgármester tette. Az első követ 1867. március 21-én rakták le ünnepélyesen a templomhajó keleti főfalá alapjába.¹⁹ Az építető főváros 1867. július 24-én nevezte ki a harmincegy tagú Ferencvárosi Templomépítő Bizottságot, melynek elnöke Hamza Máté tanácsnok lett.

A torony alapozásának kivitelezése körül heves vita támadt, az építkezés emiatt hónapokra leállt. Ybl Miklós és Wágner János, az alapozás munkájával megbízott építőmester megfelelőnek tartotta az anyagot, ezzel szemben a városi főmérnök ragaszkodott a betonozáshoz. A két hónapig tartó vita után Wágner megunt a várako-

*A templombelső a főoltár irányába. Klösz György fotója, 1894 körül
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest Gyűjtemény lt.: 001329*

zást és 1867. május 18-án 40 kőművessel és napszámosokkal hajnalban a helyszínen megjelent és néhány óra alatt kiépítette a torony alapját. Utóbb az alapot egy öl vastagságú fallal erősítették meg, ezzel elkerülték a betonozást, ami további költségeket jelentett volna.²⁰

A torony alsó részét Ybl Miklós eredetileg három oldalról nyitott csarnoknak tervezte, és valószínűleg az alapozási problémának tudható be, hogy a torony részleteiben eltér az eredeti tervekétől.²¹ Élénkebb eszmecserére adott alkalmat a templomépítő bizottságban az a kérdés, hogy építsenek-e altemplomot. Az 1870 őszére megépített katakomba a későbbiekben az istentisztelet helyéül szolgált.²² Az egész alsótemplomot huszonkét oszlop tartja, román stílusú oszlopfőkkel, amiket Dittmann Kelemen szobrász faragott, míg a festés Teichert Károly munkája.²³ Az oltár fölé Lotz Károly készített egy Szent Erzsébetet ábrázoló freskót. Ám a falak a cementvakolás ellenére átnedvesedtek, emiatt a Lotz freskó három év alatt teljesen tönkrement.²⁴ A templomépítő bizottság már 1868-ban anyagi nehézségekkel nézett szembe. A magasépítést pénz hiányában nem tudták elkezdni. Wágner János csak az alap elkészítését végezte, a további építkezésre nem volt vállalkozó.²⁵ Így a munkát házilag folytatták tovább, emiatt a tervezett öt év alatt nem tudták befejezni az építkezést.

Az anyagi nehézségeket hihetetlen összefogással próbálták meg orvosolni: „A tekintetes tanács által folyóvá tett 25 000 frt-on felül még Ő felsége Erzsébet királyné kinek legmagasabb védnöksége alatt a templom épül – sőt maga Őfelsége is a király ismételen nagylelkűen adományoztak. Gyűjtések történtek és történnek most is Pesnek egyéb városrészeiben, sőt Sennyei Pál báróné elnöklete alatt szétküldöttek aláírási ívek az egész országban, melyek szép eredménnyel érkeznek vissza. Fölkerestettek Ferdinánd király ő felsége, ő felesége Mária Augusztia királyné a királyi házból származó főhercegekkel együtt; – és legújabb időben krajczár adakozás lépett életbe, de mindezért az összes bevétel a 150 106 frt. 29 kr túl nem haladja (...) Ezen alázatos jegyzőkönyvből kitűnik, hogy az albizottság a maga részéről minden lehetőt megtett, hogy a cél eléressék, mert egyletekhez, takarékpénztárakhoz is fordult

A szentély, 1890-es évek eleje

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest Gyűjtemény lt.: 001320

segélyért, sőt e célra még színházakban előadásokat is tartottak. Miután az eddigi gyűjtések szép eredményt mutatnak fel ugyan, de elégségtelenek arra, hogy a megkezdett építés befejeztessék.”²⁶

A pénzhiány dacára 1871-ben még folyt az építkezés. Ekkor állítottak fel nyolc oszlopot – amely a középhajó terhet hivatott tartani –, az északi mellékhajó oldalán pedig elérték a párkányzatot.²⁷ Ez a helyzet azonban 1872-ben már nem volt tartható, és 1872-től 1874. július 13-ig pénzhiány miatt szünetelt az építkezés. 1874. május 7-én a Ferencvárosi Templomépítő Bizottság a fővárosi tanácshoz fordult, és kérte a félbehagyott építkezés megvizsgálását és folytatását.²⁸ Félő volt ugyanis, hogy az eddig befektetett munka kárba vész. Az állványok már korhadtak és a födetlen falak is pusztulásnak indultak.²⁹ A középítési bizottmány javasolta a súlyos károk haladéktalan kijavítását és az építkezés sürgős folytatását.³⁰ A tanács ekkor a hiányzó összeg felét a házipénztár terhére megszavazta, másik felét pedig a vallásalaptól, a lipótvárosi bazilika építésének segélyéből remélte megkapni.³¹ Trefort Ágoston kultuszminiszter 1874. május 27-én megtekintette a félbehagyott templomot, melynek hajóit már mo-
ha és lábnyi magas fű lepte el.³² Ezután az építkezés vezetésére Békey Im-re tanács-

nok elnöklete alatt a tanács új építési bizottmányt küldött ki³³ és Yblt megkérte, hogy mielőbb tegyen javaslatot a munkálatok újbóli megindítására.³⁴ Trefort 1874. július 7-én hozzájárult ahhoz, hogy a vallásalaptól biztosított évi húszezer forintot – amelyet igazából a lipótvárosi bazilika építési alapja részére utaltak volna ki – most a ferencvárosi templom építkezésének befejezésére használják fel.³⁵ 1875-ben a templomépítési bizottság elnöki tisztségét Kammermayer Károly, fővárosi polgármester Rupp Imre tanácsnokra bízta, aki lankadást nem ismerő módon új kerékvágásba terelte a megfelekkelt templom építésének ügyét. A ferencvárosi templom építési ügyének hatható-sabb előmozdítására továbbá száz fős bizottságot választottak. A kormány, a főváros, illetve a magánszemélyek segítségével révén az építkezés ügy előrehaladt, hogy 1875. július 5-én megtarthatták a falegyen ünnepét. Még ebben

A szószék, Klösz György fotója, 1894 körül
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest Gyűjtemény lt.: 001321

az évben fedél alá került a templom,³⁶ a mellékhajókat és a szen-télyt tovább boltozták,³⁷ és a torony is megépült a tető magasságáig. 1876-ban boltozták be a főhajót, ugyanekkor vakolták be a boltozatot és a belső falakat.³⁸ 1876 őszén készültek el az épületbelső falainak vakolásával és szobrászati munkáival, azonban a templom ablakai még nyitottak voltak. Az ablakok lakatasmunkáira a legjobb ajánlatot Jungfer Gyula adta, aki arra kötelezte magát, hogy ha elnyeri a munkát, akkor a tervezett dískaput ingyen kivitelezzi.³⁹ 1877 áprilisában beállították a főhajó huszonnégyszögletes ablakát,⁴⁰ majd május 8-án a torony tetején elhelyezték az aranyozott vörösréz keresztet.⁴¹ Ugyanezen év augusztusában Simor János bíboros, hercegeprímás, esztergomi érsek nagylelkű felajánlást tett az épülő ferencvárosi templomnak; ötezer forintot ajánlott fel a templom építkezésének és felszentelésének előmozdítására. Ezt az összeget egy oltár felállítására kellett az építőknek felhasználnia.⁴² A készítendő főoltár terve Simor tetszését is elnyerte, így megkezdődhetett ennek kivitelezése 1879. januárjában.⁴³

„A templom építés külső része – a torony kivételével – teljesen befejezettnek tekinthető, (...) úgy hogy az istentiszteletra szánt épület rendeltetése céljának mielőbb átadassék, hátra volna még a templom belső felszerelése.”⁴⁴ A belső felszereléshez szükséges tervek, illetve azok költségvetésének elkészítésével szintén Ybl Miklóst bízták meg.⁴⁵ Ybl három lehetőséget vetett fel a belső kialakításra vonatkozóan: vagy dús-gazdagon, vagy közepszerűen, vagy kevésbé gazdagon állítható ki. Végül a ferencvárosi templom plébánosának, Kurtz Vilmosnak⁴⁶ felszólalása után a közepszerű belső felszerelést fogadták el.⁴⁷

Hogy a templomot külsejében és belsejében egyaránt a román stílus hassa át, Ybl figyelme mindenre kiterjedt. Ő tervezte a szószéket,⁴⁸ a mellékoltárokat,⁴⁹ a domború, ércfedeles márvány keresztelőkutat, a harangokat,⁵⁰ a szentély főpapi karosszékét, a két kis támla nélküli ülőszéket, valamint a vörös mezejű, szélén zöldessárga, román fonadék díszes oltárszőnyeget is.⁵¹ Sőt a gazdag ornamentikával ellátott fafeszület, valamint a lavabo melletti törölközőtartó ércből készült fogantyújának megoldása is az ő gondos tervezői munkáját dicséri. A szentély bal oldalán lévő keresztelőkápolna apszisába faoltár került Than Mór betétfestményeivel.⁵² Ybl adta meg továbbá az ornamentika motívumvilágát,⁵³ a falfestmények helyét, néhol kompozícióját, illetve színtónusait is.⁵⁴

Ybl Miklós tervezői munkájának ezen jellemvonása a korszakban korántsem példa nélkül való. Az 1860–80-as években az építészettörténeti kötöttség elérte csúcspontját, és a „stílustisztaság” alapvető igény lett. A „tisztá” anyagok, úgy mint a faragott kő vagy a nyers téglák a homlokzaton – ahogyan a ferencvárosi templom esetében is – egyre-másra feltűntek. Az épületeken alkalmazott társzművészetek további újrafelfedezett művészeti ágakkal és technikákkal bővültek: ilyen a freskó, a mozaik, a márványozás és a kovácsoltvas. Az érett barokk után ez a Gesamtkunstwerk következő nagy korszaka.

Már 1877-ben Tavaszy Endre, az építési bizottmány tagja indítványozta a templomépítő bizottságnál, hogy a felszentelés a királyi pár ezüstlakodalmán történjen, hiszen az ő védnökségük alatt kezdődött el az építkezés.⁵⁵ A tanács beleegyezése után lázas munka kezdődött. 1878-ban elkészültek a tölgyfaajtók,⁵⁶ befejeződtek az oszlopfelek szobrászati munkálatai,⁵⁷ elkészült a karzat, az orgona,⁵⁸ valamint ekkor vezették be a gázt is. Szász Gyula szobrászművész a főkapu csúcsára a templom patrónusának, Assisi Szent Ferencnek és további két angyalnak a szobrát faragta meg.⁵⁹ A karszti márványból készült oltárok és a szószék kivitelezésével Szlavek Venczelt bízták meg.⁶⁰ A harangok öntésére Walser Ferencet kérték fel,⁶¹ amelyeket 1878. október

24-én Simor János bíboros érsek szentelt fel. A ferencvárosi plébánia 1822. november elsején alapítottatott, ezért e napnak a tiszteletére, annak előestéjén, 1878. október 31-én szólalt meg először a Szent Ferenc harang, az új harangok legnagyobbika.⁶² A templom külső díszítése egyenlőre elmaradt, mert az 1879. március 12-i szegedi árvíz károsultjainak javára a bizottság segílyt szavazott meg.⁶³

A templom belső díszítésére ezután került sor. Than Mór tizenegy freskó-, illetve olajkép elkészítésére vállalkozott. Thannak a templom felszentelésére, vagyis 1879. április 24-re kitüntetetten kellett gondoskodnia négy festmény – a belsőben két kerub, a templom külsején pedig Patrona Hungariae, illetve Szent József alakjainak – elkészítéséről.⁶⁴ A díszítőfestést Scholtz Róbertre bízta, akinek munkája csak a felszentelés után kezdődött meg igazán.⁶⁵ Kurtz Vilmos szavait idézve „hangyaként sürgött a sok ember ebben az időszakban.”⁶⁶

Az előzetes tervek szerint a ferencvárosi Assisi Szent Ferenc plébániatemplomot 1879. április 24-én Simor János bíboros hercegprímás szentelte fel I. Ferenc József és Erzsébet királyné ezüstitakodalma napján.⁶⁷ A templom tizenhárom év alatt épült fel, azonban a felszentelés időpontjában még korántsem volt teljesen kész. Az építkezés összköltsége majdhogynem a kétszeresét emésztette fel annak, amit Ybl Miklós 1866-ban a pályázat beadásakor kalkulált.⁶⁸

A templom külső és belső díszítése még évekig folytatódott. A kereszthajó nyolc, illetve a mellékhajók két üvegablakát 1879. májusában Kratzmann Ede üvegfestőre bízta.⁶⁹ 1879 augusztusában állították fel Szlavek Vencel szürke karsztmárványból készített szószekét, novemberben pedig az ugyanebből az anyagból való mellékoltárait. A szószek zömök oszlopon áll, mellvédjét Feszler Leó díszítette az evangélisták mellképes domborműveivel a bécsi Szent István székesegyház Pilgram-szószekének mintájára. Feszler mintázta Ybl Miklós terveinek legtöbb szobrászi részletét is. A négy oszlopon álló főoltár szentségtartója fölé kis, franciás román kupola borul, melynek homlokfalát éppúgy, mint a mellékoltárokét, Than Mórnak 1881-ben festett bélétei díszítik.

*„Ezen nagyobb és költségesebb bútordarabokkal a templombelső berendezése be van fejezve. Hátravan még a nem kevésbé költséges felszerelés: az egyház ellátására stílszerű szent edényekkel, öltönyökkel és egyéb paramentumokkal.”*⁷⁰ A templom iparművészeti tárgyai és egyházi szerelvényei – melyeket a Schlick-féle Vasöntőde és Gépgyár Részvénytársaság vállalt kivitelezésre⁷¹ – szintén Ybl Miklós tervei alapján készültek. Többek között: 1880-ban a templom egyházi tárgyai egy 129 cm magas, vert vasból készült gyertyatartóval – 164 cm hosszú gyertyával – gyarapodtak. A tárgyat Gyurorovics Antal és felesége ajándékozta a plébániatemplomnak, melyet Korompay Ágoston budapesti műlakatos kivitelezett.⁷² 1880 októberében Ybl Miklós is felajánlást tett a templom számára, egy négyhangú csengőt, felesége, Lafite Ida pedig 1880 májusában egy vörös, selyem miseruhát adományozott.⁷³ Ugyanebben az évben egy zománcos, képecskékkel díszített aranyozott ezüstkehely,⁷⁴ 1886-ban pedig egy Herpka Károly által készített áldozatókehely került a templom birtokába.⁷⁵

A templom belső berendezésének legnagyobb ékességei a falképek, amelyeket Than Mór és Lotz Károly 1879-től 1881 júniusáig készített. A falfestmények tökéletesen illeszkednek a tiszta neoromán környezetbe, s ezzel mintegy kiteljesedik a templombelső összművészeti alkotása.

A főhajó

Fotó: Ferencvárosi Helytörténeti Gyűjtemény

A kiegyezés, majd az 1873-as városeyesítés után a gazdaság rohamos fejlődése, a fellendülő társadalmi és politikai élet, valamint a főváros státuszának kiszélesedése együttesen, lehetővé tette Budapesten a nagyarányú építkezéseket. A fejlődő világváros új közterei, sok esetben új funkciójú, reprezentatív középületei illő dekorálást igényeltek. Az elsősorban monumentális díszítésre szolgáló műfajnak, a falképfestészetnek kibontakozását a magyar fővárosban több tényező együttállása tette lehetővé: a politikai helyzet megváltozása, a gazdaság rohamos fejlődése, valamint ebből következően a magyar állam ekkora vált képessé nagyarányú megrendelések finanszírozására.⁷⁶ A középületek falára készített monumentális alkotások propagandisztikus és reprezentációs hatása jelentős, látványosan közvetíthetik a hivatalos eszményeket és ízlésvilágot, emiatt az állam figyelme igen hamar a műfajra terelődött, és igénybe is vette. A korszak hivatalos művészet-programjának kialakítója és meghatározója mint ismeretes, Eötvös József kultuszminiszter volt, aki szerint a művészetet az államnak támogatnia kell, mert ez is egy eszköz a köz műveltségének emeléséhez. A budapesti falképfestészet az ő idejében indult, és amit Eötvös József elkezdett, az Trefort Ágoston miniszteri éveiben teljesedett ki.

A felülről jövő állami támogatás mellett a kor szellemi elitjének műpártoló tagjai is hatékonyan működtek közre a művészet felkarolásában. Ipolyi Arnold, Besztercebánya, majd Nagyvárad püspöke nagytekintélyű személyiség, neves tudós és műgyűjtő, akit a kiegyezést követő évtizedek kultúrpolitikájának jelentős egyéniségeként tart számon a művelődéstörténet. Ipolyi nagyban hozzájárult a magyar kultúra és művészet terjesztéséhez: „Életem egyik magas eszményét képezte ugyan mindig a hazai művészet. (...) Nem nemzeties nagyzás, nem tudálékos óvatosság vezetett ebben, hanem az erős meggyőződés, hogy ezáltal a nemzeti műtőrekvéseknek történeti alapját megvethessük”.⁷⁷

Ipolyi 1879 decemberében lett a Képzőművészeti Társulat elnöke,⁷⁸ ahol kezdeti tevékenységét két szempont határozta meg: a társulat gazdasági helyzetének javítása, illetve a művészek foglalkoztatása. Mindezek gyakorlati megvalósításában nagy segítségére volt a hasonló törekvésű hivatali szervezeteknek. Trefort Ágoston, a művészetpártoló politikus, Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter Ipolyi személyében tekintélyes és aktív segítőtársra talált.

A nemzeti öntudat, a gazdasági előrehaladás, a tudomány és művészet fejlődése elválaszthatatlanul összeforrt a kor gondolkodásában. Világosan fejt ki e nézetet Trefort Ipolyihoz írott levelében: „...a képzőművészet (...) valódi nevelési eszköz (...) mert nemesíti az ízlést, (...) és (...) jótékonyan hat az erkölcsi fogalmakra és érzelmekre. (...) napjainkban a képzőművészet egyszersmind nagy közgazdasági tényező is. Világos példa erre Franciaország, mely művészeti iparával egész Európa felett uralkodik. Ily példákön okulva feladataink egyike a közönségre a képzőművészet által hatni, művészeket nevelni és azoknak munkát és keresetet nyújtani. Nagy csalódás azonban azt hinni, hogy a népeket a képzőművészet által nevelni lehet, ha a művészetet a muzeumokban és a gyűjteményekben fogva tartjuk. A művészetet be kell vezetni a középületekbe, a templomokba, az iskolákba, a nyilvános terekre és sétahelyekre. (...) azért kell a művészetet is nagyobb mértékben ápolnunk, hogy műveltebbek és vagyonosabbak is lehessünk; és higgyük el; nem is fog az oly rettentő sok pénzünkbe kerülni.”⁷⁹

Ipolyi az Európához való felzárkózást nem a külföldi irányzatokhoz való csatlakozásban, hanem éppen különbözőségünk hangsúlyozásában látta. Szerinte a nemzeti stílus a magyar államiság történelmi létjogosultságának bizonyítéka, és a nemzeti függetlenség egyik feltétele: „...a nemzeti műtradíciók ismerete képezheti csak valóban az életrevaló nemzeti művészet iskolájának és műgyakorlatának erős alapját. Enélkül lehetnek nemzetünk fiai kivételesen talán nagy világművészek, internacionális híres existenciák; de nem lehet nemzeti műfejlődés, nem valódi nemzeti műiskola és műgyakorlat.”⁸⁰ Elítélt minden olyan törekvést, amelynek szándéka nem a stílus-teremtés volt, és mint művészeti zsűrik mértékadó tagja, ebben a szellemben bírálta az alkotásokat, amelyeknek elsősorban témaválasztását és tartalmi mondanivalóját vizsgálta:⁸¹ „Történelmi és egyházfestészetünket emelnünk kell, hogy vele méltó nemzeti iskolát, ezzel pedig magasb, nemzeti műveltségi életet alkossunk.”⁸² Ezek színvonalának emelését a verseny kibontakozásában, az állami és egyházi megbízatások pályázati úton történő meghirdetésében és elbírálásában, a Társulat által rendszeresen szervezett országos és nemzetközi kiállításokban látta.

A korszak magyar művészeti életének irányítói, így Keleti Gusztáv a Képzőművészeti Társulat igazgatója, ideológiai háttérének kidolgozója, a történelmi festészet „hazafias és népszellemfejlesztő hatását” hangsúlyozta,⁸³ és az egykori akadémiai hagyományok szellemében a legmagasabb rendű műfajnak tekintette.⁸⁴ A Társulat pályázati kiírásaiban pontosan leírta és megszabta,⁸⁵ hogy milyen is legyen a történelmi festészet.⁸⁶ A fő feladat, „hogy a nemzet típusának és jellegének, szellemének és gondolatának kinyomatával bírjon, s hazai életünknek népies, nemcsak alacsony, nagy vagy éppen durva jeleneteiben, hanem magasabb szellemi, történelmi, erkölcsi, vallási, legendai, eposzi, regei, mondai stb. személyi felfogásában adjon méltó alakot (...) Enélkül nincs eredetiség és nincs nemzeti iskola.”⁸⁷

A Képzőművészeti Társulat 1880-tól adta ki ötszáz forintos díját a történelmi festészet pártolására. A több ízben kiadott Ipolyi-díjat kétszer nyerte el Lotz Károly a ferencvárosi Assisi Szent Ferenc plébániatemplom freskóihoz készített kartonjaival: először 1880-ban a *Hunyadi János utolsó áldozásával*, majd 1882-ben a *Szent István alamizsnát oszt* cíművel.⁸⁸

A történelmi festészet műfaján belül fontos helyet foglalt el az egyházi festészet. „Az egyházi festészet igen mostoha állapotban vesztegel.”⁸⁹ – írta az évtized végén a Képzőművészeti Szemle című lap – „...kivánatos volna, hogy az egyházi képekre vagy kartonokra pályázat nyitassék. Az ily verseny a hazai történelmi festőket arra is buzdítaná, hogy ecsetjüket a lemagasztosabb feladatoknak szentelve, a történelmi irányra is jó befolyással legyenek. Általában az egyházi festészetet mintegy „népszerűvé” kellene tenni”. 1879 elején a Képzőművészeti Társulat korábbi elnökének, Ráth Györgynek az egyházművészet fellendítését célzó kérelmére Trefort kinevezte az *Egyházfestészet Emelésére Alapított Bizottság* tagjait. Ennek elnöke Ipolyi Arnold lett, aki egyéb pénzügyi források hiányában évi ötszáz forintot ajánlott fel az egyházi festészet pártolására. Ipolyi egyházművészeti díját 1881. őszén szintén Lotz Károly nyerte el a ferencvárosi templomhoz készített Kapisztrán Szent János prédikációját ábrázoló falképkartonjával. Lotz pályadíjas vázlataiban, majd később, az ezek alapján készített falfestményekben tulajdonképpen egyesítette a történelmi- és egyházi festészet követelményeit.

Ipolyi Arnold a műfaj emelését nemcsak az egyházfestészeti bizottságtól várta „... de az egész nemzet, nem csak elüljárók, de az alattvalók, kiváltkép és első sorban pedig a hazai papság”⁹⁰ feladatának tekintette. E feladatot Kurtz Vilmos, a Bakáts

téri templom plébánosa is személyes ügyként élte meg: „*templomomért sokat merek,(...) most is nagyban töröm gyenge fejemet.*”⁹¹ A templom építkezésének megkezdése óta nagy buzgalommal és lelkesedéssel vett részt a munkálatokban, majd 1879 és 1881 között a templom stílszerű díszítésébe és berendezési tárgyainak beszerzésébe fektetett nagy energiát.

A FALKÉPPROGRAM

A templom képciklusainak tárgyát a templomépítési bizottság állította össze. A munkába nem vonták be az Ipolyi Arnold vezetése alatt álló egyházfestészeti bizottságot, melynek jóváhagyása azonban fontos volt, hiszen Ipolyi szava nélkül a hivatalos megbízás anyagi részét nem engedélyezte a minisztérium.⁹² A két bizottság közti rivalizálás okán a vázlatok elfogadása nagyon nehezen ment, és emiatt számos átdolgozásra került sor. A Bakáts téri templom – az Assisi Szent Ferenc plébániatemplom - falképei a program szerint három részre oszthatók: Az első csoportba az Ó- és Újszövetségből vett jelenetek sorolhatók, ezekkel az egyházi festészet sokszázados tradícióját kívánták folytatni. A templom falfestményei közül ide tartozik az *Ag-nus Dei, Krisztus, Szent Pál, Szent Péter*, a négy evangélista – *Máté, Márk, Lukács, János* – jelképe, két kerub, négy próféta; *Jeremiás, Izaiás, Ezekiel, Dániel*, négy egyházatyja; *Ambrosius, Hieronymus, Szent Gergely, Augustinus*, valamint *Rebeka, Dávid, Szent Anna a gyermek Máriával* és *Keresztelő Szent János* ábrázolása. A második témakört a templom védőszentjének, Assisi Szent Ferencnek életéből vett jelenetek alkotják, ezek négy frízkepen kerülnek bemutatásra. A harmadik csoportba a magyar szentek ábrázolását sorolhatjuk, így Kapisztrán Szent János életének, magyarországi működésének két jelenete, vagyis *Kapisztrán Szent János prédikációja* és *Hunyadi János utolsó áldozása*, valamint a mellékoltárok, *Szent István alamizsnát oszt* és *Szent László vizet fakaszt a sziklából* című festményei.

*Than Mór: Keresztelő Szent János,
a kereszthajó falán*

Fotó: Ferencvárosi Helytörténeti Gyűjtemény

A templom falképsorozata a megjelenített hősök, a magyar királyok és a nép kapcsolatának ábrázolása tekintetében a korszak legjobban kigondolt alkotása. A Ferencvárosban, az egyszerű emberek, a munkások lakóhelyén nem volt véletlen a szegénységet fogadott ferencesnek, Kapisztrán Szent János, illetve a népükről méltón gondoskodó magyar királyok megjelenítése. Mindemellert a szent királyok százados hagyó-

Than Mór: Assisi Szent Ferenc frízképe a kereszthajó falán

Fotó: Ferencvárosi Helytörténeti Gyűjtemény

mányokon nyugvó ábrázolása, így Szent István és Szent László megjelenése, valamint a nándorfehérvári hősök – Kapisztrán, Hunyadi János – felidézése egyértelműen kifejezi a korszak kultúrpolitikai törekvését, egy „nemzeti képcsarnok” kialakításának szándékát. Az Assisi Szent Ferenc plébániatemplom ebben az értelemben a magyar dicsőségcsarnok egyik első kísérlete.

Mivel 1879-ben a templom belső díszítésére nem állt rendelkezésre megfelelő pénzüsszeg, a Budapesti Ferencvárosi Templomépítési Bizottság elnöke, Rupp Imre a Vallás- és Közoktatásügyi Miniszterhez, Trefort Ágostonhoz fordult, hogy „...*az épületbelső felszerelésének végbefejezése céljából a vallásalaphól valamely segélyösszeget engedélyezni méltóztassék.*”⁹³ Trefort egyezséget ajánlott. Akkor hajlandó a templom kereszthajójának falfestményekkel való díszítését a vallásalaphól vállalni,⁹⁴ ha a főváros, mint a nevezett egyház kegyura, a kormány további segélyei nélkül, a templom belsejének stílszerű díszítőfestését kivitelezteteti.⁹⁵ A felszólításnak a város eleget tett. A templombelső stílszerű díszítőfestésével Scholtz Róbertet bízták meg, aki az oszlopfők, a boltozat egyes részei mellett a kereszt-, illetve főhajó, a két mellékhajó és a kórus alatti teret díszítette, valamint az ő keze nyomát dicsérik a főoltár, illetve a szószék aranyozási munkálatai is.⁹⁶

Trefort Ágoston a kereszthajó falképeinek kivitelezésére 1879. november 26-án Lotz Károly és Than Mór festőket kérte fel.⁹⁷ A két művész már ezt a megbízást megelőzően is dolgozott a templomban: Lotz a már említett (és hamar tönkrement) Szent Erzsébetet ábrázoló oltárképet festette az altemplomban, Than pedig 1879. augusztus 9-e előtt elkészítette a szentély záradékainak képeit, illetve befejeződtek a keretüket képező falrészek díszítőfestései is. A Ferencvárosi Templomépítési Bizottság 1879. augusztus 9-i jegyzőkönyve alapján⁹⁸ ekkor már készen volt az oltár fölött *Krisztus, mint Megváltó*, jobbról *Szent Péter*, balról *Szent Pál* képmása. A szentély északi és déli oldalán egy-egy kerub, a boltsüvegekben a *Megváltó* fölött az *Agnus Dei*, illetve a nyolcszög négy oldalán a négy evangélista jelképe.⁹⁹ Továbbá elkészült két frízkép is: a szentély északi oldalán *Assisi Szent Ferenc halála*, a déli oldalon pedig *Assisi Szent Ferenc mennybemenetele*.¹⁰⁰ A tervezett, összesen harmincnyolc kép közül

Lotz Károly Dávid alakjához készített vázlata

karton, tus, fedőfehér, 140x80 mm. j. n.
MNG Grafikai Osztály, lt.: 1905-500.

vétele után Trefort miniszter végül 1880. január 13-án elfogadta a vázlatokat és a kartonokat, valamint megadta a végleges megbízást a falképek elkészítésére „a bizottság által tett észrevételek figyelembe vétele mellett.”¹⁰³ Az ajánlatban foglalt részletek szerint a két művésznek két év alatt kellett a freskókat kivitelezni. A megállapodás értelmében a falkép-sorozatból Lotz Károly munkája: a déli mellékhajó végén a *Szent István alamizsnát oszt oltárkép*, a kereszthajó nyugati oldalán *Dániel és Jeremiás*, alattuk két jelenet Kapisztrán Szent János életéből – *Hunyadi János utolsó áldozása* és *Kapisztrán János prédikációja* – a keleti falon fent *Szent Gergely* és *Szent Jeromos*, alattuk pedig az északi és déli oldalon *Dávid és Rebeka*. A többi kép Than Mór műve: a kereszthajó bal oldalfalán a *Szent László király a sziklából vizet fakaszt* témájú oltárkép, a kereszthajó nyugati és keleti falán fent *Izaiás* és *Ezékiel*, a bal oldali kereszthajóban *Szent Anna a gyermek Máriával* és *Keresztelő Szent János* alakja, a kereszthajó falán pedig két frízkép, *Szent Ferenc* életéből vett jelenetekkel. Az egyik frízképen *Szent Ferenc a madaraknak prédikál*, majd a rend megalapítása, illetve a stigmatizáció, míg a másikon *Szent Ferenc a papoknak prédikál, betegeket gyógyít*, majd *Szent Ferenc a szultán előtt* című jelenet következik.¹⁰⁴

Már 1880 elején láthatók voltak Lotz Károly műtermében, a Zeneakadémia legfelső emeletén, a ferencvárosi templomhoz készített színvázlatai közül a *Kapisztrán Szent János prédikációja*, a *Hunyadi János utolsó áldozása*, illetve a *Szent István alamizsnát oszt*.¹⁰⁵ Az Ipolyi-féle egyházfestészeti bizottság folyamatosan bírálta a váz-

ekkor még tizennyolc falkép hiányzott: két nagy történelmi témájú – a Szent Lászlót és a Szent Istvánt ábrázoló mellékoltárkép – két Assisi Szent Ferenc életét ábrázoló frízkép, két Kapisztrán Szent János magyarországi működését bemutató frízkép, négy egészalakos, medalionban elhelyezett próféta, a négy egyházatyá medalion alakú mellékepe, továbbá négy egyes egész alak; *Szent Anna a gyermek Máriával*, *Keresztelő Szent János*, *Dávid* és *Rebeka* alakja.¹⁰¹ Ezek a kereszthajó falait díszítik, mivel a hosszahajók és a karzat falaira csak díszítőfestést terveztek.

1880 elejére „*Than és Lotz festészek már elkészítették azon freskók vázlatait, melyekkel, a kormány megrendelésére, budapest-ferencvárosi templom belsejét fogják kidíszíteni. Már a vallás- és közoktatásiügyi m. k. miniszter úr ő exellenciája be is küldte e terveket az egyházi festészeti bizottság elnökéhez*”, vagyis Ipolyi Arnoldhoz, aki a megoldások művészi oldaláról mondhatott bírálatot.¹⁰² Az 1880. január 6-án ülésező egyházművészeti bizottság különösen Lotz vázlatairól szólt elismerően, bár nála is számos változtatást javasolt. Az Ipolyi-féle bizottság bírálatának

latokat, és az apróbb részleteket előszóban közölték a két mesterrel. Így például a *Dávidot* és *Rebekát* ábrázoló vázlatoknál azt ajánlották Lotznak, hogy a falképeken stílszerűbben ábrázolja a figurákat.¹⁰⁶ A falfestmények végleges vázlatainak elkészülte után 1880 tavaszán megkezdődtek a kivitelezési munkálatok.¹⁰⁷ „*Lotz és Than szorgalmasan dolgoznak a falfreskókon, s Lotz már befejezte a Hunyadi János halála, Than pedig a Szent Ferenc a pápa előtt című képet, s nemsokára készen lesz a Szent Ferenc prédikációja Thantól és Kapisztrán János keresztes háborút hirdet Lotztól,*”¹⁰⁸

*Than Mór akvarell-vázlata a Szent László oltárképhez.
papir, akvarell, 418x507 mm, j.f.j.: MNG Grafikai Osztály, lt.: 1935-2905*

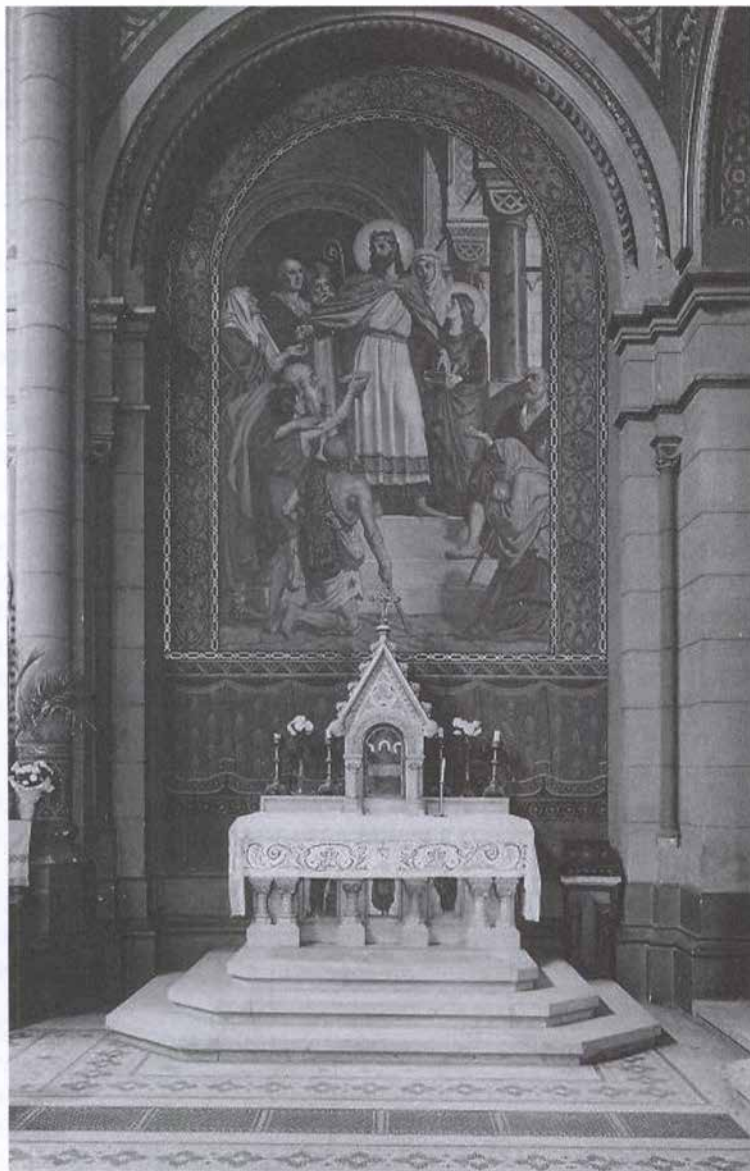
mely kompozíciókhoz a két művész 1880 júliusában fogott hozzá.¹⁰⁹ 1881 tavaszán elkészültek a mellékoltárok fölé tervezett képek kartonjai.¹¹⁰ Még ezen év nyarán végzett Than a Szent Lászlót, Lotz pedig a Szent István királyt ábrázoló mellékoltárok kompozícióival: „... a napokban fejezte be Lotz és Than a mellékoltárok fölé tervezett freskókat. (...) Ugyanitt említjük föl, hogy nevezett művészeink még kisebb alakokat is festettek a templom kereszthajójának oldalára; Lotz Rebekát és Dávidot; Than Szent Annát és Keresztelő Szent Jánost.”¹¹¹

*Than Mór: Szent László vizet fakaszt. Falkép
Képeslap az 1930-as évekből. Ferencvárosi Helytörténeti Gyűjtemény, It.: 98.133.1*

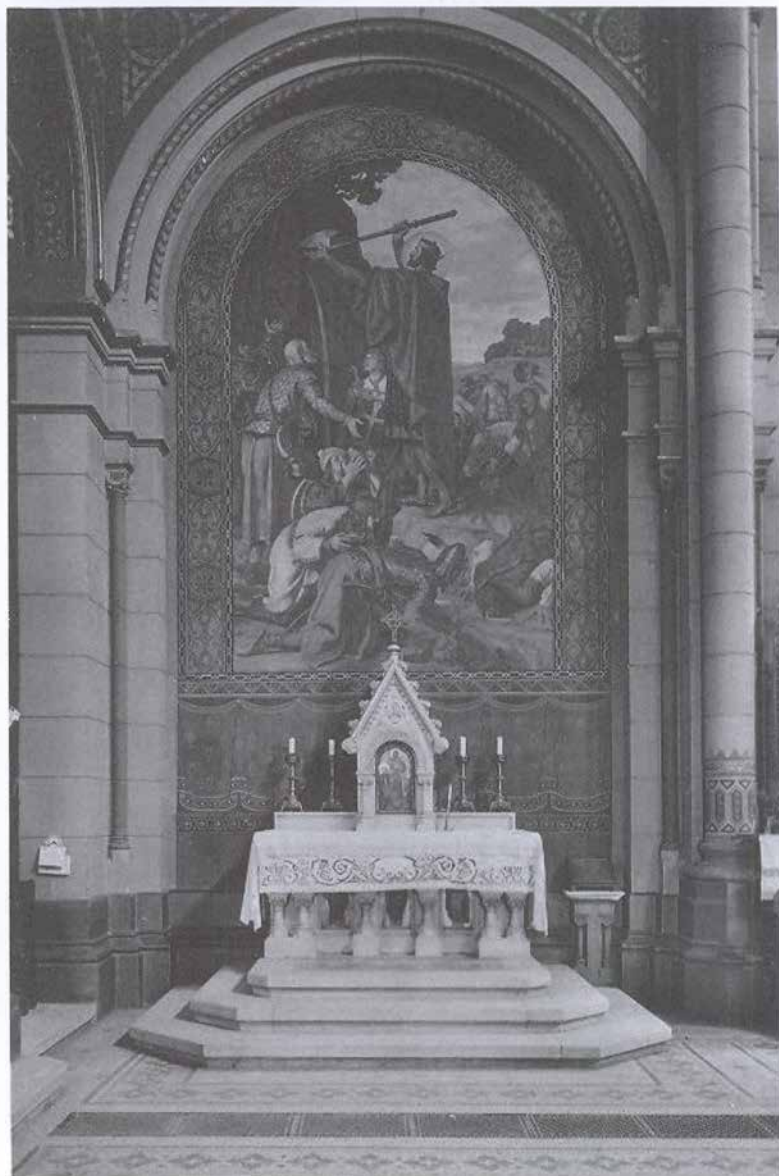
1881. márciusában a két együtt dolgozó festő elkészült a még hátralévő festmények kartonjaival. Az év júniusában Lotz Károly és Than Mór befejezték a rájuk bízott képek festését, mellyel befejeződött a ferencvárosi templom falkép-sorozatának két évig tartó munkája.¹¹²

A ferencvárosi Assisi Szent Ferenc plébániatemplom különlegessége a nemzeti történelemből merített négy nagy történelmi kompozíció.¹¹³ Igaz, az események konkrétsága csak jelképes, de a szándék nyilvánvaló; történelmileg hiteles jelenetet ábrázolni.

*Lotz Károly: Szent István alamizsnálkodása. Falkép
Képeslap az 1930-as évekből. Ferencvárosi Helytörténeti Gyűjtemény lt.: 98.132.1*

mely kompozíciókhoz a két művész 1880 júliusában fogott hozzá.¹⁰⁹ 1881 tavaszán elkészültek a mellékoltárok fölé tervezett képek kartonjai.¹¹⁰ Még ezen év nyarán végzett Than a Szent Lászlót, Lotz pedig a Szent István királyt ábrázoló mellékoltárok kompozícióival: „...a napokban fejezte be Lotz és Than a mellékoltárok fölé tervezett freskókat. (...) Ugyanitt említjük föl, hogy nevezett művészeink még kisebb alakokat is festettek a templom kereszthajójának oldalára; Lotz Rebekát és Dávidot; Than Szent Annát és Keresztelő Szent Jánost.”¹¹¹

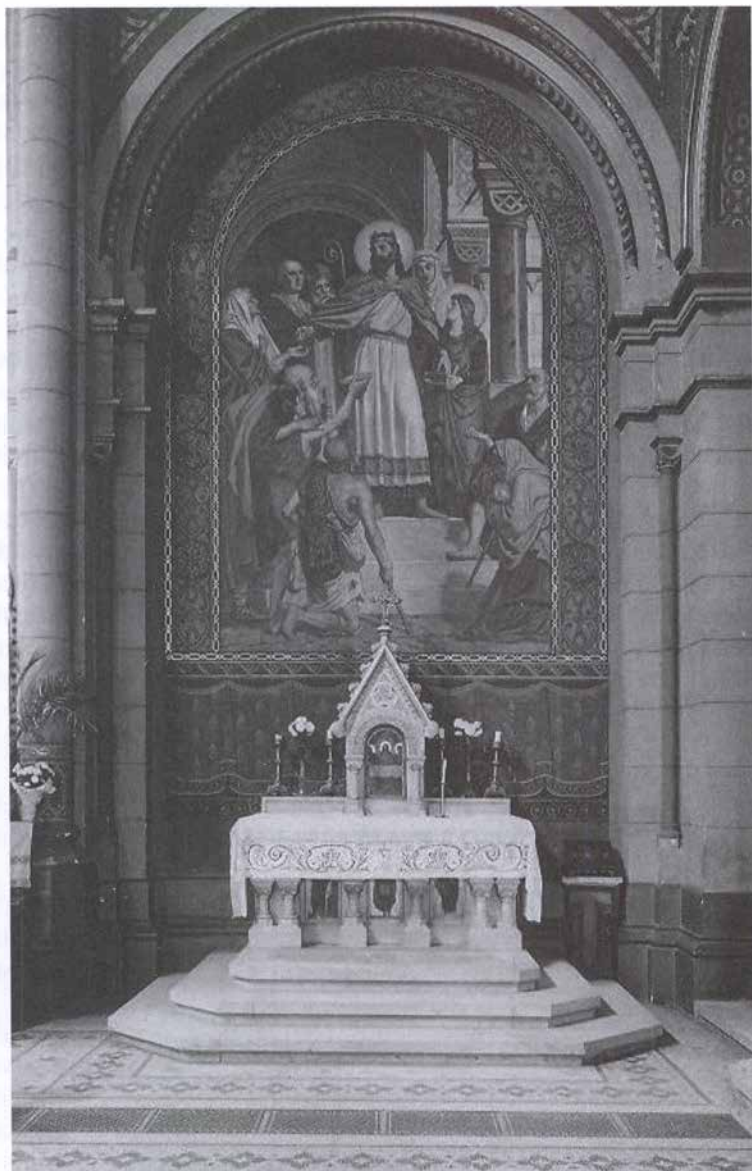

Than Mór: Szent László vizet fakaszt. Falkép

Képeslap az 1930-as évekből. Ferencvárosi Helytörténeti Gyűjtemény, lt.: 98.133.1

1881. márciusában a két együtt dolgozó festő elkészült a még hátralévő festmények kartonjaival. Az év júniusában Lotz Károly és Than Mór befejezték a rájuk bízott képek festését, mellyel befejeződött a ferencvárosi templom falkép-sorozatának két évig tartó munkája.¹¹²

A ferencvárosi Assisi Szent Ferenc plébániatemplom különlegessége a nemzeti történelemből merített négy nagy történelmi kompozíció.¹¹³ Igaz, az események konkrétasága csak jelképes, de a szándék nyilvánvaló; történelmileg hiteles jelenetet ábrázolni.

*Lotz Károly: Szent István almizsnálkodása. Falkép
Képeslap az 1930-as évekből. Ferencvárosi Helytörténelmi Gyűjtemény It.: 98.132.1*

Than Mór 1880 decemberében kezdett a kereszthajó baloldali mellékoltárának kartonjához,¹¹⁴ amelyet a következő év februárjában fejezett be.¹¹⁵ (A Than-féle eredeti kartont ma a Magyar Nemzeti Galéria őrzi.)¹¹⁶ A Szent Lászlót ábrázoló nagy méretű falfestmény 1881 nyarán készült el. A kompozíció központi elrendezésű, a kősziklát bárdjával megütő Szent László király katonái köréje csoportosulnak. A kép elő- és középterét a sziklából fakadó patak vize élesen elhatárolja egymástól. Az előtér bal oldalán található csodálkozó és hódoló harcosok változatos korú és típusú csoportja mellett érdemes megfigyelni a patak túlsó partján vízbe hajolva szomját oltó katona alakját, akit a művész merész rövidülésben ábrázolt. A háttér jobb oldalán örvendező harcosok közelednek, mögöttük gondosan kidolgozott természeti környezet, őzkekkel és szarvasokkal.

A kivitelezett mellékoltárkép kartonját a Képzőművészeti Társulat 1881. évi őszi kiállításán tették közszemlére.¹¹⁷ A reális elemekből összeállított kompozíciót a bírálók túlságosan zsánerszerűnek tartották: „A főalakban feltűnően kevés az erély, sőt életteljesség is. A művész lemondott arról, hogy akár vallásos áhitatot, akár a csoda által keltett meglepetést tükröztessen vissza a király arcán. Állása, mozdulata kimért (...) egy kis természetes fesztelenség – s oda volna az unalmasság.”¹¹⁸

Az előmunkálatok során Than kísérletezett egy merevebb, a megszokott keretekhez jobban igazodó megoldással is.¹¹⁹ Ezek szerint a festmény három mezőből állt volna, legalul Szent László, egy előtte térdelő férfiakkal, a felhőkben pedig Mária a kis Jézussal került volna megfestésre. Végül a valóságosabb változat kivitelezésére került sor.

Than, „a tudós festő“ minden bizonnyal több Szent Lászlóval foglalkozó alkotást is ismert,¹²⁰ azonban a Bakáts téri mellékoltárkép megfestésénél nagy valószínűséggel Ipolyi Arnold 1854-ben kiadott *Magyar Mithológiája* segítette, amelyben a szerző külön fejezetet szentelt Szent Lászlónak.¹²¹ A templom Than által készített baloldali mellékoltárának párja a jobboldalon Lotz Károly alamizsnát osztó Szent István alakja. Mindkét királyalak a jóság, a népéről gondoskodó, jó uralkodó jelképeként jelenik meg.

LOTZ KÁROLY: SZENT ISTVÁN ALAMIZSNÁT OSZT

Than Mór Szent László oltárképével egyidőben, 1881 első felében Lotz Károly a Szent Istvánt ábrázoló falfestményét készítette. Szent István alamizsnaosztás közbeni megjelenítése sajátos és ritka ábrázolása a szent királynak, legendájában nem is szerepel.

Az oltárképen román templomelőcsarnok boltívei alatt, a lépcső tetején jelenik meg a király családjával és kíséretével. A kompozíció főalakja Szent István, kinek jobb válla felett a királyné, Gizella látható kék ruhában. A király bal oldalán két egyházfő, a borotvált Asztrik, illetve a szakállas Szent Gellért püspök. A főalak mellett jobbra fia, Szent Imre herceg, kezében kincsesládával, melynek tartalmát atyja a szegények között osztja szét. A falkép mindkét oldalán szegények láthatók, a király fehérkendős, kék köntösű öregasszonynak nyújt pénzt. Előtte egy ifjúra támaszkodó aggyastyán, előtte egy botorkáló béna látszik. A kompozíció jobb sarkában egy anyát

láthatunk kék kendővel, barna szoknyában. A jelenet többi szereplője koszorúként veszi körül Szent Istvánnak fehér köntösbe öltözött, paláttal övezett férfias alakját.

A festmény kivitelezéséig lényeges változásokon ment keresztül, amelyet a Magyar Nemzeti Galériában őrzött tanulmányok is bizonyítanak.¹²² A rajzok mellett ismeretes egy színvázlat is, amely egykor Ernst Lajos gyűjteményéhez tartozott.¹²³ Ez a színvázlat részben fordítottja a kész festménynek, és az egyházfestészeti bizottság 1880. január 6-i bírálata után került átdolgozásra.¹²⁴

Az 1881 nyarán kivitelezett ferencvárosi mellékoltárkép eredeti, olajjal színezett kartonja ma az esztergomi Keresztény Múzeumban található.¹²⁵ A karton 1882 őszén a Képzőművészeti Társulat kiállításán szerepelt,¹²⁶ vele Lotz Károly ugyanebben az évben egyhangú határozattal másodszor nyerte el Ipolyi Arnold ötszáz forintos történeti képvázlatra hirdetett díját.¹²⁷ A nyertes kartont Ipolyi gyűjteménye számára meg is vásárolta a művésztől.¹²⁸

LOTZ KÁROLY: HUNYADI JÁNOS UTOLSÓ ÁLDOZÁSA

Lotz Károlynak a ferencvárosi templomba készült kompozíciói közül legnevezetesebb az északi kereszthajó nyugati falán lévő falfestménye. A kompozíció főalakja, Hunyadi János – nemzeti múltunk legdicsebb alakjainak egyike –, kinek utolsó áldozása Kapisztrán Szent János magyarországi működésének kiemelt epizódjaként került a szakrális térbe. Lotz Károly a nándorfehérvári hősnak nem siratását – mint azt láthatjuk a 19. század harmincas, negyvenes éveiben készülő Schmidt József, Weber Henrik vagy Kis Bálint festményén –, hanem annak megszenetelet végperceit örökíti meg.

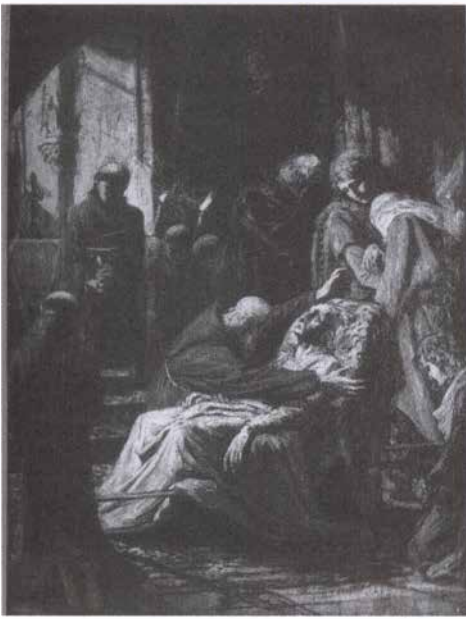
A falképhez készített egyik első vázlaton Hunyadi még nem családja, hanem vitézek és ferences szerzetesek körében látható.¹³⁵ Az Ipolyi elnöklete alatt álló egyházművészeti bizottság először 1880. január 6-i ülésén javasolta Lotznak, hogy a Hunyadit ábrázoló kompozícióban nagyobb hangsúlyt fektessen a mellékkörülmények kidomborítására.¹³⁶ Ezzel a változtatással Hunyadi utolsó perceinek az irodalmi forrásokban olvasható körülményei kétségtelenül hangsúlyosabbak lettek. Majd a bizottság ugyanezen év április 29-én további változtatást is kért, nem művészeti, hanem tárgybeli vonatkozásban.¹³⁷

A falfestményen az alakok az előtérben a képsíkkal párhuzamosan helyezkednek el. Hunyadi Jánost hordszéken látjuk, amelyen a zimonyi vár kápolnájába vitték. Tőle

Lotz Károly: Hunyadi János utolsó áldozása

Színvázlat, v. o. j.l.b.: „Lotz” ismeretlen helyen. Ybl 1981, képkatalógus: 41. kép

Lotz Károly: Hunyadi János halála
Olaj, (grisaille), vászon, j.j.l.: „Lotz” 110x80 cm,
egykori lt.: F:K: 821, Elveszett

balra sötét ruhában, térdelő pozícióban felesége, Szilágyi Erzsébet, és fél térdre ereszkedve a kék ruhában lévő fia, Hunyadi László. Őket teljes profilban láthatjuk. A haldokló fölé hajolva jelenik meg az itt már agg és szakállas Kapisztrán, jobbában a szentostyával. A hordszék előtt térdelő szerzetes kezében a kehely. Hunyadi János mögött fia, Mátyás és egy idős szerzetes tűnik fel, a kép balsarkában álló alakok a Hunyadiak fekete hollós címerpajzsával láthatóak. A falfestmény háttérében egy egyenletesen megvilágított sokszögű kápolna, szentélyében oltárral.

Az 1880 első felében kiviteletett falfestmény színezett szénkartonja 1880. november 15-én került a történelmi festménypályázat bírálói elé. A bírálók egyhangú döntése alapján az ekkor először meghirdetett ötszáz forintos Ipolyi Arnold-díjat Lotz Károly nyerte el ezzel a kartonjával. A karton a Képzőművészeti Társulat 1881 tavaszi kiállításán már

Lotz Károly: Hunyadi János utolsó áldozása
vázlat, című falfestményéhez
Keresztény Múzeum, Esztergom, lt. nélkül.

Lotz Károly: Hunyadi János utolsó áldozása

Színezett szénrajz kartonon, jelezve jobbra lent: „f. Lotz K.”, 210x418 cm

Keresztény Múzeum, Esztergom, lt.: 4460

Lotz Károly: Kapisztrán Szent János prédikációja

Színezett szénrajz kartonon, jelezve jobbra lent: „f. Lotz K.”, 208x415 cm

Keresztény Múzeum, Esztergom, lt.: 4459

*Lotz Károly temperavázlata a Kapisztrán Szent János prédikációját ábrázoló falképéhez.
Vasárnapi Ujság, 1898 okt. 16, 45. évf. 42. sz. 733.*

Ipolyi tulajdonaként szerepelt.¹³⁸ Ma az esztergomi Keresztény Múzeumban őrzik a Kapisztrán és a Szent István kartonok mellett.¹³⁹

LOTZ KÁROLY: KAPISZTRÁN SZENT JÁNOS PRÉDIKÁCIÓJA

A templom következő nagy falképe *Kapisztrán Szent János prédikációját* ábrázolja a templom déli kereszthajójának nyugati falán, világi hatású kompozícióban. A szent megjelenítése nagyon sajátos. Általában egyedül ábrázolják, kezében feszülettel vagy kereszt zászlóval, de Lotz kompozíciója e hagyománytól eltérő, igazi történeti festmény. A lánglelkű szerzetes szónoklatával a nőket, a vitézeket és a férfiakat buzdítja a török elleni harcra, kezével pedig a kereszttel díszített lobogóra mutat.

Az elkészült falfestménynek több vázlata is ismert.¹²⁹ Az egykor Ernst Lajos gyűjteményéhez tartozó első kis színvázlat kompozíciója fordítottja a kész képnek.¹³⁰ Lotz ezt a kompozíciót – ugyanúgy mint a Szent István ábrázolás esetében – a bíráló bizottság 1880. január 6-án tett észrevételezése után megváltoztatta.

A falfestményen Kapisztrán már nem felfelé mutat az égre, mint az Ernst-féle vázlaton, hanem széttárja két karját és mintegy mellét mutatja, hogy önfeláldozásra hívja a keresztényeket. Előtte a középkori város falai tövében a lelkesült tömeg, férfiak, harcosok és nők. Közülük a zöld ruhában elől térdelő, főkötös nő válik ki öltözeke színével. Óvva öleli magához gyermekét. A térdelő nő mellett jobbra egy kék-vörös ruhás öreg férfi és egy fehércsuhás szerzetes alakja villan ki a kép sárgásbarna tónusából. Az agg férfi másik oldalán egy kovács látható kezében kalapáccsal. A kompozíció férfi és női alakjai mellett sisakba és páncélba öltözött vitézek és katonák.

Az 1880. második felében kivitelezett *Kapisztrán Szent János prédikációja* falkép eredeti színezett kartonja – mely ma az esztergomi Keresztény Múzeumban találha-

tó¹³¹ – 1881 őszén az egyházfestészeti bizottság egyhangú javaslatára megkapta a valóság alap terhére engedélyezett ötszáz forintos jutalomdíjat.¹³² Lotz Károly ezzel a kartonnal az 1881. évi Ipolyi-féle történelmi festmény pályázaton is szerepelt. Ekkor Than Mór nyert, *Hunyadi János és Vitéz János Vajda Hunyad várában* című vázlatképeivel. A Kapisztrán-falfestmény színezett kartonja a Képzőművészeti Társulat 1881. évi őszi tárlatán már Ipolyi Arnold tulajdonaként szerepelt.¹³³ A műkritikusok nagyon pozitívan fogadták.¹³⁴

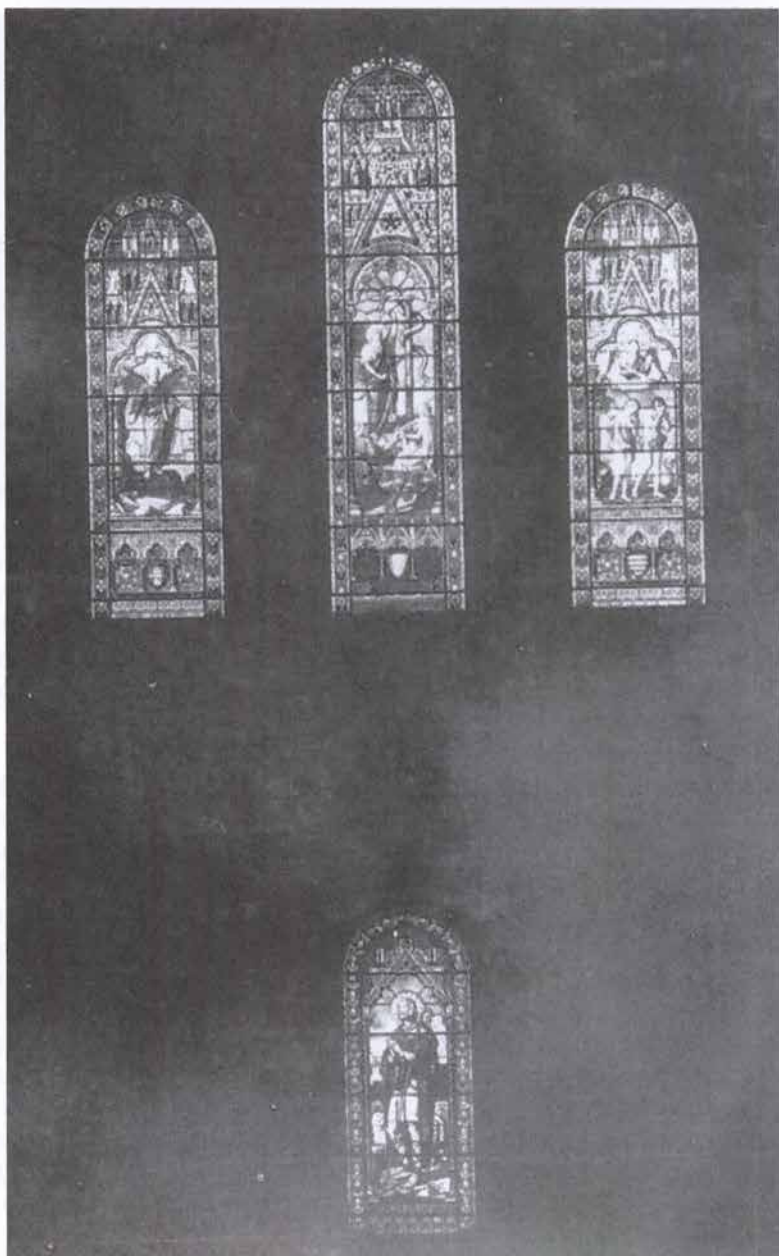
A Bakáts téri képciklus jól példázza a templomok „elvilágiasodását”, azt, hogy a megszentelt térbe miként kerülhet, és milyen jól illeszkedik a történelem. Lotz Károlynak későbbi, a pécsi székesegyházba, illetve a Mátyás templomba készített kompozíciói a ferencvárosinál már tökéletesebbek, kifejezőbbek és kiérleltebb megjelenítésűek.

A SZÍNES ÜVEGABLAKOK

A ferencvárosi Assisi Szent Ferenc plébániatemplom mint összművészeti alkotás az 1881 júniusára elkészült falképekkel csak a színes üvegablakok beállítása után teljesedett ki igazán. A napjainkban már csak leírásokból és metszetrajzokból ismert üvegablakok két fázisban készültek el: 1879 és 1882 között a templom kereszthajójának nyolc, illetve a hosszháznak kettő színes üvegablaka, a hátralévő tíz ablak csak később, 1902-ben, mely dátummal végleg befejeződött a ferencvárosi templom teljes díszítése.

1876 őszén a ferencvárosi templomépület belső falazatának vakolása és szobrászati munkáinak elkészülte után közönséges üvegtáblákkal fedték be az akkor még nyitott ablakokat, ezt azonban Ybl Miklós építész, illetve a templom plébánosa, Kurtz Vilmos ideiglenesnek tekintette. Ezek helyére színes üvegfestményeket képzeltek el, amelyre a pénzhiány miatt akkor nem volt lehetőség. Trefort Ágoston 1879. január 20-án kérte fel Than Mórt és Kratzmann Edét a kereszthajó stílszerű, színes üvegablakainak az elkészítésére.¹⁴⁰ 1879. július 15-én a Budapest Fővárosi Tanács ülésén a templomépítési bizottság bemutatta a Than által készített kartonokat és színvázlatokat.¹⁴¹ Than Mór eredetileg húsz tervet készített; részben magyar szenteket, részben pedig ó- és újszövetségi jeleneteket ábrázolt. A kartonokat Trefort Ágoston Ipolyi Arnolddal, az Egyházművészet Emelésére Alakított Bizottság elnökével bíraltatta meg. Az üvegablakok témáit és elhelyezését az 1879. augusztus 9. és 10-i ülésen rögzítették, melynek értelmében Kratzmann Ede, üvegfestő csupán nyolc ó- és újszövetségi jelenetet kivitelezett. Ezek szerint az északi kereszthajó északi zárófalába tört három felső ablakba került az *Angyali üdvözet*, a *Krisztus a keresztfán*, valamint a *Krisztus feltámadása* téma, az északi kereszthajó északi oldalán oltárképül pedig egyes ablakban az *Immaculata*. Velük szemben, a déli kereszthajó déli zárófalában került elhelyezésre a *Jónás próféta megszabadulása a hal gyomrából*, a *Rézkigyó a pusztában*, az *első emberpár bűnbeesése*, a negyedik ablakon oltárképül pedig *Szent Vendel*, a pásztorok védnöke.¹⁴² Ennek a nyolc színes üvegablaknak a kartonját ma a Magyar Nemzeti Galéria őrzi.¹⁴³ Az üvegfestmények 1879 végétől Kratzmann műtermében készültek. Közülük négy már 1880 tavaszán, a többi üvegablak júniusra lett készen.¹⁴⁴ Legelőször az *Immaculata* és a *Szent Vendelt* ábrázoló üvegfestményeket helyezték be. 1880. július 15-re mind a nyolc ablak a helyén volt.¹⁴⁵

Ipoly Arnold a Bakáts téri templom építkezésének előrehaladott állapotát 1878.

A templom kereszthajójának egykori üveglakái. (Déli fal)

Elpusztultak. KÖH Fotótár, lt.: 19.282.

november 19-én tekintette meg. A mellékhajók tizenkét ideiglenesen közönséges üvegtáblákkal befedett ablakára Kurtz Vilmos a tizenkét apostol ábrázolását tervezte. Ipolyi ezzel szemben tizenkét magyar szentnek megjelenítését javasolta,¹⁴⁶ melyhez programszerű útmutatást is adott. Szerinte a vallásosság mellett nemcsak megfér a hazafias érzés, de a hívekre hatványozott hatással is bír a magyar szentek erényeinek

példája. Olyannyira komolyan gondolta a tizenkét magyar szentre vonatkozó elképzelését, hogy a *Szent Gellért* püspököt ábrázoló üvegablakot saját költségén kivitelezette. Az üvegfestmény Kratzmann Ede műtermében készült, kartonját és színvázlatát ifj. Stornó Ferenc alkotta. Ez a *Szent Gellért*et ábrázoló üvegfestmény volt az első, amely a ferencvárosi templomba elkészült, sőt ez volt az egyetlen üvegfestmény, amely a templom felszentelésének napján, vagyis 1879. április 24-én már látható volt. 1882 végén a *Szent Gellért*et ábrázoló ablakkal szemben beállították az *Árpád-házi Szent Erzsébet* üvegablakot is. Az alkotást Gróf Wenckheim Frigyesné támogatása tette lehetővé.¹⁴⁷

A két mellékhajó díszítetlenül maradt további tíz ablakának cseréjére mintegy húsz évvel később került sor. Ipolyi programját Kurtz Vilmos és Czobor Béla gondolta tovább. Ezek szerint az oltárlecke (epistola) oldalát *Szent Adalbert*nek képe nyitotta meg, melléje *Gizella*, az első magyar királyné alakja sorakozott, utána következett a már meglévő *Gellért*, mellette *Szent Kinga* (Kunigunda), IV. Béla király lánya, majd *Szent Mór*, pécsi püspök és végül a Pannóniában született *Szent Márton* lovag, későbbi Tours-i püspök. Az evangéliumi oldalon *Szent István király*, *Szent Imre herceg*, a már 1882-ben elkészült *Árpád-házi Szent Erzsébet*, *Szent László király*, *Szent Margit*, IV. Béla király leánya és *Kapisztrán Szent János* sorakoztak egymás mellett.¹⁴⁸

Kurtz és Czobor szerkesztette az üvegablakok vallásos feliratait, valamint ők felügyeleték a kartonok készítését is, melyet Glaser Jánosra és Székely Árpádra bízta. Az üvegfestmények kivitelezésére Róth Miksát kérték fel. Az elkészült kartonokat a főváros engedélyével a Magyar Iparművészeti Társulat 1900. évi karácsonyi kiállításán mutatták be, melyek a közönség elismerését és érdeklődését váltották ki.

A főváros közönsége és a templom gyülekezete nem élvezhette sokáig az 1902-ben teljesen befejezettnek tekintett templomot. A második világháborúban megsemmisültek színes üvegablakai, a belső díszítőfestés, valamint Lotz Károly és Than Mór freskói is megromlottak.

*Szent Erzsébetet ábrázoló színes üvegablak
Elpusztult. KÖH Fotótár, lt.: 19.279.*

A Bakáts téri Assisi Szent Ferenc plébániatemplom a háború után tett több helyreállítási munka ellenére sem tükrözi ma vissza Ybl Miklós templomának egykori fényét. A falak állandó átnedvesedése miatt komoly gondokkal kell szembenézni. Több helyen, főleg a mellékhajókban figyelhető meg a vakolat pikkelyesedése, leválása. Ezek mellett veszélyben vannak Than Mór és Lotz Károly értékes falfestményei is, melyek befeketedtek, tompa színűekké váltak. A templom restaurálása, állagmegóvása nagyon időszerű lenne napjainkban is. Nemzeti és kulturális értékeink védelme mindenkor feladatunk, hiszen – Ipolyi Arnold szavaival élve – „a nemzet fennmaradásának és folyvást emelkedésének közös érdeke műemlékeinek fenntartása. Mert azon nemzet, mely értékeit veszni hagyja, saját síremlékét készíti.”

JEGYZETEK

1. Trefort Ágoston levele Ipolyi Arnoldhoz 1881. április 25-én: EPL, Ipolyi Arnold gyűjteménye. T 395.
2. *Lázár* 1914. 14.
3. A ferencvárosi lakosság 1820-ban kérvényezte egy ideiglenes templom építését. 1822-ben a pesti plébániák ingatlanainak szabályozásakor a pesti ferencesek területéből kihalították a mai belvárosi főplébánia területét és kárpótlásul adták az épülőfélben lévő ferencvárost. A ferences szerzetesek felkarolták a templom ügyét és 1822. november elsején vették át a plébániát. (*Kurtz* 1879, 13–17.) A plébániának a ferences rend szigorító reformját követően 1900. májusában szűnt meg a pesti ferences rendházzal való jogi kapcsolata. A plébánia papsága az esztergomi főegyház-megye állományaiba került át és vezetését a főegyházmegyei papság vezette. Akétszintes plébániaház pedig ettől kezdve a főváros tulajdona. *Szabó–Pap* 1986, 36.
4. BFL. IV. 1407. b. 33. doboz, 1865. április 21-én, 10092/8239.
5. *VU*, 1865. 228. Noha először Feszl Frigyeset kéri fel a templom tervezésére, de a Vigadó építkezésénél tapasztalt sűrűlódások miatt a megbízók később eltekintenek ettől. *Ybl* 1956. 52.
6. Simor János 1866 február 12-én tett felajánlása Rupp Imre 1878. október 21-én kelt levelében olvasható: EPL C 29., Nr. 4546.
7. BFL IV. 1407. b. 33. doboz, 1866. február 26-án, 6352/3. 1866.
8. Ezer forintot adományozott ekkor, majd 1868. április 28-án Mária Valéria szerencsés születése alkalmából további háromezer forintot ajánlott fel a templomalap részére: BFL IV. 1407. b. 33. doboz, 13831.
9. *Kurtz* 1879. 22.
10. I. Ferdinánd és Mária Anna, a lemondott király és felesége prágai fődvarmesteri hivatali útján szintén ezer forintot adományozott e célra: BFL IV. 1407. b. 33. doboz 19403/1867, illetve 326.
11. BFL IV. 1407. b. 33. doboz, 1867. július 18-án, 17486.
12. BFL IV. 1407. b. 33 és 34. doboz, dátum és iktatószám nélkül.
13. Sennyey Pál báróné a templom javára főúri körökben gyűjtött adományát 1867. augusztus 6-án összesen 2102 forint értékű budai takarékpénztári könyvecskébe kötötte le. Az összeg 10 éves lekötéssel a duplájára gyarapodott. (BFL 1407. b. 33. doboz, 1878. július 18-án, 28616. szám alatt.) Az ebből a gyűjtésből származó 4000 forintot a báróné beleegyezésével a harangok öntésére használták fel.
14. A Magyar Tudományos Akadémia, illetve a pesti Új Városháza épületének stíluskérdése heves vitát váltott ki a kortársakból.: *Henszlmann Imre*: „Minő stylben építsük a Magyar Tudományos Akadémia épületét” *Budapesti Szemle*, 1861., XL. füzet, 374.; u.ő.: Néhány észrevétel a magyar akadémia építendő palotájának ügyében. *Sürgöny*, 1861. június 26.
15. Ybl Miklóssal a szerződést 1866. november 3-án kelt 35687/24. számú határozat alapján kötötték meg: BFL IV. 1407. b. 34. doboz.
16. Ezek 220 ezer, illetve 158 644 forint és 85 krajcárt tettek ki. Ebben a pénzügyi megfontoláson kívül a gótikus stílussal szembeni fenntartás is szerepet játszhatott. *Sisa* 1998, 213.
17. BFL IV. 1407. b. 34. doboz, 38189.

18. Az építkezés ellenőrzését Zofahl Gusztáv építész végezte, aki már azok megkezdése óta Ybl mellett dolgozott, így jól ismerte a terveket. BFL IV. 1407. 34. doboz, 29587/5.
19. Olvasható Kurtz Vilmos Simor Jánoshoz Budapesten, 1879. április 9-én kelt levelében.: EPL Cat. 29. Nr. 2099.
20. Kurtz 1879. 24.
21. Ybl 1956. 160.
22. BFL IV. 1407. b. 33. doboz, 1870. december 28-án, 5265.
23. BFL IV. 1407. b. 33. doboz, 1870. március 10-én, 7620.
24. Kurtz 1879. 27.
25. BFL IV. 1407. b. 33. doboz, 1869. június 4-én, iktatószám nélkül.
26. BFL IV. 1407. b. 33. doboz, 1870. július 13-án, 22830. szám alatt. A főpapat is felszólították adományozásra. VU 1871. 397.
27. Kurtz 1879. 28.
28. BFL IV. 1407. b. 33. doboz, 1874. május 7-én, 31516.
29. A templom építkezésébe eddig 150 ezer forintot fektettek, az állványok pedig körülbelül 120000 forintot értek.
30. BFL IV. 1407. b. 33. doboz, 1874. május 18-án, szám nélkül.
31. Ráth Károly főpolgármester jelentése alapján az építési alap ekkor 31000 forinttal rendelkezett, viszont az épületnek a tető alá hozása 80000 forintba került. BFL IV. 1407. b. 33. doboz, 448/874.
32. BFL IV. 1407. b. 33. doboz 17874.
33. A tagok a következők: Békey Imre tanácsnokelnök, Tavasz Endre, Gottgeb Antal, Höffler György, Nasztl Mór, Hirsch Mihály, Kiss Gyula, Kern Ferenc, Locher Mihály, Kurtz Vilmos, Dobronyi János, Gregersen Guilbrand, Humayer Károly, Prückler János, Böhm Alajos. Kurtz 1879. 30–31.
34. BFL IV. 1407. b. 33. doboz, 31516 és 38010.
35. BFL IV. 1407. b. 33. doboz, 17713. szám alatt. Trefort július 19-én értesítette a fővárost a király kedvező döntéséről. I. Ferenc József a kért összeget engedélyezte a ferencvárosi templom építési költségeinek fedezésére: BFL IV. 1407. b. 33. doboz, 16594/874.
36. A bádógosmunkákat Zellerin Mátyásra bízták. BFL IV. 1407. b. 33. doboz, 20773/I. 2881.
37. A templomtető ácsmunkáit Gregersen Guilbrand vállalkozó végezte. BFL IV. 1407. b. 33. doboz, 1878. szeptember 19-én 42248. szám alatt. Az ácsmunkákkal 1876 novemberére készült el. BFL IV. 1407. b. 33. doboz, 1876. november 2-án, 31214.
38. BFL IV. 1407. b. 33. doboz, 1878. szeptember 19-én, 42317.
39. A templomépületen lévő 65 ablak előállításához szükséges lakatosmunkára öt ajánlat érkezett. A legjobbat Jungfer Gyula adta, aki az összes lakatosmunkát 2963 forintért vállalta, illetve a 600 forintra tervezett dískaput ingyen elkészítette. BFL IV. 1407. b. 33. doboz, 1876. szeptember 16-án, 34633. szám alatt. Jungfer Gyula dískapuja szerepelt az 1878. évi Párizsi Világkiállításon.
40. BFL IV. 1407. b. 33. doboz, 1877. november 24-én, 47591/I. 4084.
41. BFL IV. 1407. b. 34. doboz, 1881. február 24-én, 1881/8742/I. 1655.
42. BFL IV. 1407. b. 34. doboz, 1878. augusztus 22-én, 3766. szám alatt, illetve EPL Cat. 29. Nr. 3766.
43. EPL Cat. 29. Nr. 801.
44. BFL IV. 1407. b. 34. doboz, 1876. január 4-én, 888/I. 143.
45. 1879. november 29-én Ybl Miklós díjazása még függőben volt. 1867-ben az építkezést hat évre tervezték, a szerződés értelmében a becsült érték, vagyis 175 ezer forint 3 %-a járt volna az építésznek. Az építkezés azonban 1872 és 1874 között Ybl Miklós önhibáján kívül szünetelt. Az Ybllal kötött szerződés 1872-ben az építkezés leálltakor megszűnt. Az építkezés újraindulásakor nem történt semmiféle megegyezés ez ügyben.
46. Kurtz Vilmos 1855-től Ferencváros káplánja, majd 1865-től az Assisi Szent Ferenc plébánia-templom egyházi vezetője lett. Az épülő templom építését szervezte és figyelemmel kísérte, egészen haláláig, 1909-ig. Kurtz Ipolyi Arnold, Lotz Károly, a nyelvtudós Czuczor Gergely és a középkori, valamint egyházi művészettel foglalkozó műtörténész, Czobor Béla barátságát és támogatását élvezte.
47. BFL IV. 1407. b. 34. doboz, 1876. január 4-én, 888/I. 143.
48. BFL Tervtára XV. 17. F. 331. Ybl 47/ 90.
49. BFL IV. 1407. b. 34. doboz, 1881. február 24-én, 1881/ 8422/ I. 1622.

50. BFL IV. 1407. b. 33. doboz, 1878. május 7-én. iktatószám nélkül.
51. Kurtz Vilmosnak, a ferencvárosi templom plébánosának kezdeményezésére a templom díszes román stílusú oltárszönyegekhez jutott, amelyeket a Prückler család készített és adományozott a templomnak. Előbb oltáránkosokat ajánlottak fel, de Kurtz Vilmos, ügyelvén a stílusegységre, inkább a román ízlésű szönyegek himzését kérte. Acsalád tagjai Ybl tervei alapján egy évig dolgoztak rajta. Értékük közel ezer forint volt. *Egyházművészeti Lap*, 1881. 56.
52. Than Mór készíti továbbá a főoltár szentségtartója feletti homlokfal, illetve a mellékoltárok festett betéteit is 1881-ben: *Ybl* 1956. 54.
53. BFL Tervtára XV. 17. F. 331. Ybl 47/ 97, illetve 47/ 64. szám alatt.
54. BFL Tervtára, XV. 17. F. 331. Ybl 47/ 8, 47/ 7., illetve 47/ 84. szám alatt.
55. Kurtz 1879. 37–44., illetve BFL IV. 1407. b. 33. doboz, dátum és iktatószám nélkül.
56. Az összes asztalosmunkát – a keresztelő kápolnában és a sekrestyében is – Thék Endre végezte. BFL IV. 1407. b. 34. doboz, 1882/ 1995.
57. Kőfaragó munkálatok: Dittmann Kelemen. BFL IV. 1407. b. 33. doboz, 1875. március 24-én. I. 9295/1875.
58. Az orgona elkészítésére Ország Sándort kérték fel. (BFL IV. 1407. b. 33. doboz, 1879. március 20-án, 1606., illetve 11093.) Az orgona 1880 januárjára teljesen elkészült. BFL IV. 1407. b. 34. doboz, Budapest, 1880. február 16-án, 1880/5509/I. 1001.
59. BFL IV. 1407. b. 34. doboz, 1879. március 26-án, 1879/13210/I. 2056.
60. A Szlavec Venczellel kötött szerződés: BFL IV. 1407. b. 33. doboz, dátum és iktatószám nélkül. Ybl Miklós 1:1 arányú, 100x300 cm-es szószékterve: BFL Tervtára XV. 17. F. 331. Ybl 47/90. szám alatt. Szlavec Venczel a főoltár mellett vállalta a két mellékoltár szállítását és karszti márványból való kidolgozását is az Ybl által kibocsátott rajzok alapján. BFL IV. 1407. b. 34. doboz, Budapest, 1881. február 24-én, 1881/8422/I. 1622.
61. Walsér Ferenc szerződése 1878. május 7-én köttetett: BFL IV. 1407. b. 33. doboz. A szerződés értelmében Walsér köteles az említett harangokat az Ybl Miklós által megállapított képekkel és díszítményekkel rajz szerint, továbbá a ferencvárosi plébános, Kurtz Vilmos által megállapított feliratokat az Ybl által meghatározott stílszerű betűkkel önteni és a helyszínre saját költségén legkésőbb 1878. június 5-ig szállítani és ott elhelyezni. Walsér továbbá köteles még az átvételtől számított öt évig garanciát vállalni művére. A megállapodás értelmében hat harang készült. A következők: 1. 1569 kg, d hanggal; 2. 915 kg, f hanggal; 3. 761 kg, fíz hanggal; 4. 469 kg, a hanggal; 5. 205 kg, d hanggal; 6. A lélekharang. Felirata: „Kezeidbe ajánlom lelkemet”. Ezt a vállalkozó ingyen öntötte.
62. Kurtz 1879. 36.
63. A megszavazott összeg 8000 forint volt. Kurtz 1879. 46.
64. BFL IV. 1407. b. 34. doboz, Budapest, 1879. június 5-én, 1879/21843/I. 3431., illetve 3647. A munkáért a festő 500 ft-ot kapott.
65. A festési, díszítési, illetve a főoltár és a szószék aranyozási munkálatairól szóló költségvetését 1879. január 26-án terjesztette elő a templomépítő bizottmány számára: BFL IV. 1407. b. 34. doboz, 1879/3649/I. 523.
66. Kurtz 1879. 44.
67. VU 1879. 657–658.
68. Az építkezéshez a ferencvárosi templom pénztára 52 ezer forinttal, a főváros tizenhárom év alatt 220 ezer forinttal járult hozzá. A városalpból 40 ezer forintot, míg a különböző adományozásokból 33 ezer 500 forintot fordítottak a templom építésére. (Kurtz 1879. 50.) A Fővárosi Számvevőség kimutatása szerint 1866-tól 1880-ig az építkezés 361 ezer 825 forint és 99 krajcárt emésztett fel. BFL IV. 1407. b. 34. doboz, 1880. február 11-i keltezéssel.
69. BFL IV. 1407. b. 34. doboz, 1879. május 29-én, 14.616.
70. *Egyházművészeti Lap*, 1881. 286–287.
71. BFL IV. 1407. b. 34. doboz, 1881. február 24-én, 1881/ 8742/ I. 1655. szám alatt.
72. Az ajándék költsége kb. 200 forint volt: *Egyházművészeti Lap*, 1880. 96.
73. *Ybl* 1956. 139. 13. lábjegyzet.
74. *Egyházművészeti Lap*, 1880. 223–224.
75. Tálpán felirat: „Készítette Kurtz Vilmos, helyettes plébános, Ybl Miklós rajza szerint, Herpka Károly által Budapestten 1886-ban.” Ezenkívül mindazok nevei belevésettek, akik adományaikkal hozzájárultak.: *Czobor* 1902. 3.
76. *Szvoboda Dománszky* 1986. 133–136.

77. Elnöki megnyitó beszéd az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat gyűlésén 1880-ban. *Ipolyi* 1888. 209.
78. Az 1861-ben alakult Országos Magyar Képzőművészeti Társulat (A továbbiakban OMKT) célja a hazai képzőművészet felkarolása, kiállítások rendezése, a művészek támogatása és a művészeti élet fellendítése volt. Elnöke a kiegyezés után Pulszky Ferenc, majd 1879 végén újjá szervezték a Társulatot: „*Pulszky Ferenc elnök végleg leköszönt. Helyébe megválasztották elnöknek Ipoly Arnoldpüspök 174 szavazattal, alelnökké Erdődy Sándor gróf és Barabás Miklós 174 szavazattal. Választmányi tagokul, a művészek közül: Greguss János, Hauszmann Alajos, Henlszmann Imre, Huszár Adolf, Jankó János, Keleti Gusztáv, Kovács Mihály, Ligeti Antal, Madarász Victor, Molnár József, Morelli Gusztáv, Ney Béla, Orlay Soma, Pállik Béla, Pártos Gyula, Székely Bertalan, Weber Antal és Brodszky Sándor. A nem művészek közül: Apponyi Albert gr., Greguss Ágost, Havas Sándor, dr. Hirschler Ignác, Liptay Kornél, Masszák Hugó, Pulszky Károly, Szentgyörgyi Ottó, Szlávay József, Szombathelyi Antal, Takács Lajos, Tarcsay János, Tárkányi Béla, Tisza Lajos, Wahrmann Mór, Zichy Antal, Kaas Ivor br., és Csapó Vilmos.*” *Képzőművészeti Szemle*, 1880. 16. Id.: *Baktai* 1979. 283–309.
79. Trefort Ágoston levele Ipolyi Arnoldhoz 1881. április 25-én: EPL Ipolyi Arnold gyűjteménye, T 395.
80. Elnöki megnyitó beszéd az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat gyűlésén 1882-ban. *Ipolyi* 1888. 297.
81. Lásd az Operaház freskóinak bírálatát: Elnöki megnyitó beszéd az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat gyűlésén 1884-ban. *Ipolyi* 1888. 4.
82. Elnöki megnyitó beszéd az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat gyűlésén 1881-ban. *Ipolyi* 1888. 267.
83. *Keleti* 1898. 31.
84. *Keleti* 1898. 31.
85. A Történet-képirási pályázat kiírása 1880-ban: „*A pályázó művész festménye tárgyát szabadon választhatja ugyan az egész magyar történetet nemesebb és lélekemelő jeleneteiből, oly egyszerűbb vagy dúsabb alakítással, a minőt épen képe sikerültére szükségesnek vél. Ohajtsásképp azonban és tájékozásul mégis a következő alakok és jelenetek ajánltanak, még pedig mennél világosabb, egyszerűbb s azért bár csak egy-két alakkal való, de mindenesetere a tárgyakkal s alakokkal megfelelő, erősen jellemző és kifejezett előállításával, s a kort, annak jellemét, viseletét, ha kell bútorzatát, építészetét hiven visszatükröző alakítással. Ily tárgyak lehetnének például: a) Szent István király fogadja az első térítőket, például Szt. Adalbertet, Gellértet, Mórt (...) e) Hunyadi János halála ágyán neje, gyermekei és az őt áldoztató Kapisztrán által környezve.*” (*Képzőművészeti Szemle*, 1880. 162.) Az 1880-as OMKT által kiírt történelmi festménypályázatot Lotz Károly nyerte el. Pályanyertes *Hunyadi halála* kompozíciója a Bakáts téri templom egyik falfestményének katonja is egyben. *Ybl* 1938. 179.
86. A felülről jövő, állami támogatás magától értetődően teremtette meg a historizmusnak az akadémizmus kiüresedett formanyelvével való találkozását. Ipolyi beszédeiben utalt arra, hogy maga is észrevette a történeti festészet hanyatlásának jeleit. Már 1881-ben kifejtette, hogy a történeti festészet alatt nem a külsőségeket; a kosztüm és az esemény előadását érti, hanem „...*nemzeti életünk műalakzatai kellene, melyekkel képesek legyünk a magyar iskolát megalkotni.*” Elnöki megnyitó beszéd az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat gyűlésén 1881-ban. *Ipolyi* 1888. 270. „...*S bebizonyult, ami előre látható volt, hogy pusztán pénzzel nem lehet feltámasztani egy nagyon tiszteletre méltó műfajt, mely azonban már nem a mi időnké.*” – olvashatjuk 1898-ban. *Hét*, 1898/16. 253.
87. Elnöki megnyitó beszéd az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat gyűlésén 1885-ban. *Ipolyi* 1888. 474.
88. "1881-ben Ipolyi Arnold történelmi pályázatán a ferencvárosi templom falfestményeihez készített két freskókarton is szerepelt: Than Mór: Szent László vizet fakaszt a sziklából, illetve Lotz Károly: Kapisztrán Szent János prédikál címmel. Az ekkor beérkező hét mű közül a pályadíjat Than Mór: Vitéz János latin nyelvre oktatja Hunyadit című olajvázlata nyerte el. In: Aranyérmek, ezüstkoszorúk. Művész kultusz és múpártolás Magyarországon a 19. században. A katalógus koncepciója: *Sinkó Katalin*, Budapest, 1995. 286-288. old."
89. *Képzőművészeti Szemle*, 1879. 7–8.
90. *Czobor* 1879. 1.
91. Kurtz Vilmos levele Ipolyi Arnoldhoz 1880. szeptember 9-én: EPL Ipolyi gyűjtemény, K 513.
92. Az Ipolyi Arnold elnöklete alatt álló bizottság tagjai: Tárkányi Béla, Ligeti Antal, Pállik Béla

- és Keleti Gusztáv. A bizottság sajnálatát fejezte ki, hogy nem volt módjában részt venni a freskósorozat tárgyának megállapításában. Ipolyi Trefort Agoston felszólítására a megoldás művészi oldalát bírálhatta csak: *Ybl* 1938, 175.
93. BFL IV. 1407. b. 34. doboz, 22400.
94. A templom kereszthajójának falfestményei a bizottmány megközelítő számítás szerint mintegy 25 000 forint: BFL IV. 1407. b. 34. doboz, 35819/1879/I. 6034.
95. BFL IV. 1407. b. 34. doboz, 22400/1879.
96. BFL IV. 1407. b. 34. doboz, 1880/17467/I. 3701. szám alatt. Az összes festési és díszítési feladattal 1881 elejére végzett: BFL IV. 1407. b. 34. doboz, 1881. január 25-én, 49258/I. 10330.
97. BFL IV. 1407. b. 34. doboz, 25371.
98. BFL IV. 1407. b. 34. doboz, 1879. augusztus 9-én, 22400/ 1879.
99. Than Mór ezekért a festményekért 3750 forintot kért: BFL IV. 1407. b. 34. doboz., Budapest, 1878. december 15-én.
100. Ezért a két képért a művész 1600 forintot kapott: BFL IV. 1407. b. 34. doboz, 1879/30875/I. 5108.
101. Ezeknek megfestésére a két művész 1879. december 16-án kelt költségvetésében 12880 forintot kért, mely összeget a bizottság túl mérsékeltnek tartott.
102. *Egyházművészeti Lap* 1880. 32.
103. BFL IV. 1407. b. 34. doboz, 789. Néhány nap múlva, 1880. január 27-én a miniszter kiutalta a tiszteletdíjuk első részét.
104. Than Mór falfestményeinek eredeti kartonjai ma a MNG-ban találhatóak. *Szent Anna és a gyermek Mária*, lt.: 2388; *Keresztelő Szent János*, lt.: 2390; *Krisztus* lt.: 2389; *Szent Péter*, lt.: 2391; *Szent Pál* lt.: 2392; *Szent László vízet fakaszt a sziklából*, lt.: 2397; *Szent Ferenc megkapja a stig-mákat*, lt.: 2398; *Szent Ferenc látomása* lt.: 2399; *A ferences-rendalapítása* lt.: 2400; *Szent Ferenc megdicsőülése* lt.: 2401; *Szent Ferenc halála*, lt.: 2402; *Szent Ferenc megdicsőülése*, lt.: 2403; *Angyal*, lt.: 2430.
105. *Képzőművészeti Szemle*, 1880. 31.
106. A két falfestmény vázlatai ma a Magyar Nemzeti Galériában találhatóak. *Dávid* MNG GO lt.: 1905-363. és 1905-500. *Rebeka* MNG GO lt.: 1905-364. és 1905-576.
107. BFL IV. 1407. b. 34. doboz, 1880. április 22-én, 1880/17467/I. 3701.
108. *Képzőművészeti Szemle* 1880. 123–124.
109. *Egyházművészeti Lap*, 1880. 224.
110. *Egyházművészeti Lap*, 1881. 96.
111. *Egyházművészeti Lap*, 1881. 223.
112. A hátralévő tiszteletdíjat 1881. június 6-án utalták ki részükre.
113. Lásd bővebben: *Büki Barbara: A Bakáts téri templom falképeiről*. In: *Ars perennis*. Primus Gradus Tanulmányok. CentrArt Egyesület, 2010. 343–353.
114. *Képzőművészeti Szemle* 1880/12. 174.
115. *Képzőművészeti Szemle* 1881/2. 30.
116. MNG GO lt.: 2397.
117. Képes tárgymutató az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat 1881. évi őszi kiállítására. Összeállította: *Horváth Károly*, Franklin-Társulat, Budapest, 1881. XX.
118. *Képzőművészeti Szemle*, 1881. 153.
119. MNG GO lt.: 1935-2905.
120. A szent király vízfakasztásának eseménye más alkotókat is megihletett: korábban Vinzenz Fischer 1788. körüli nagyváradi oltárképén, Kováts József 1823-ban, illetve Molnár József 1860-ban alkotta meg a témát.
121. Ipolyi Szent László alakjának költői megjelenítésével megihletett az egyházi és világi festészetben Than Mór mellett több festőt is, így Molnár Józsefet, Kovács Mihályt, Lotz Károlyt, Nagy Sándort vagy Körösfői-Krisch Aladárt: *Szabó* 1993, 211.
122. MNG GO lt.: 1905-681., 1905-720., 1905-680., 1905-584/1, 1905- 667., 1905-1281., 1905-748., 1905-1283., 1905-681. hátoldala.
123. *Lepold* 1938. 153.
124. *Ybl* 1938. 175.
125. EKM, lt.: 4458.
126. Képes tárgymutató az OMKT 1882. évi őszi kiállításának második sorozatára. Franklin-Társulat, Budapest, 1882. II. terem, 36. tétel.

127. EPL Ipolyi gyűjtemény L 140. sz. A döntés csak később, 1883. április 8-án Ipolyinak az OMKT közgyűlésén mondott megnyitóbeszéde kapcsán került nyilvánosságra.
128. EPL Ipolyi gyűjtemény L 141.
129. MNG GO lt.: 1905-1245., 1905-956., 1905- 753., 1905-1289, 1905-1258, 1905-1147, 1905-1346.
130. A vázlat reprodukciója VU 1898. 733. Már itt Ernst tulajdonaként szerepelt.
131. EKM lt.: 4459.
132. VU 1881. 766.
133. Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat Múcsarnokban 1881. évben rendezett őszi kiállítás második sorozatának tárgymagyarázata. Franklin-Társulat, Budapest, 1881. XV. 160. tétel.
134. *Képzőművészeti Szemle* 1881. 153.
135. EKM lt. nélkül.
136. Ybl 1938. 175.
137. Ybl 1938. 175–176. Lotz Hunyadi utolsó áldozásához készített tanulmányrajzait ma a MNG őrzi. MNG GO lt.: 1905-707., 1905-1319., 1905-1222., 1905-1303., 1905-793., 1905-1107., 1905-1309., 1905-1184.
138. Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat Múcsarnokban 1881. évben rendezett tavaszi kiállítás első sorozatának tárgymagyarázata. Franklin-Társulat, Budapest, 1881. 15. tétel.
139. EKM lt.: 4460.
140. BFL IV. 1407. b. 34. doboz, 1702.
141. BFL IV. 1407. 34. doboz, a Budapest Fővárosi Tanács 1879. július 15-én levő ülési jegyzőkönyvéből.
142. BFL IV. 1407. b. 34. doboz, 1879. augusztus 9 és 10-i bizottmányi ülések irataiból, 22400/1879.
143. *Angyalí üdvözlét*: MNG GO, lt.: 2464.; *Kálvária*: MNG GO lt.: 2465.; *Feltámadás*: MNG GO lt.: 2466. *Mária/Immaculata*: MNG GO lt.: 2463.; *Jónás próféta*: MNG GO lt.: 2462.; *Mózes és a rézkőgyő*: MNG GO lt.: 2461.; *Bűnbeesés*: MNG GO lt.: 2460.; *Szent Vendel, a pásztorok védnöke*: MNG GO lt.: 2467.
144. *Egyházművészeti Lap* 1880. 128.
145. *Egyházművészeti Lap* 1880. 224.
146. Kurtz Vilmos levele Ipolyi Arnoldhoz 1880. szeptember 5-én. EPL Ipolyi Arnold gyűjteménye. K 512.
147. BFL IV. 1407. b. 33. doboz, I. 1604/1874., illetve BFL IV. 1407. b. 34. doboz, Budapesten, 1882. december 7-én, 2167/1882.
148. *Czobor Béla*: A Budapest-ferencvárosi r. kath. plébániatemplom üvegfestésű ablakainak kartonjai. *Magyar Iparművészet*, 1901. 1–2. szám, 24.

FELHASZNÁLT IRODALOM ÉS RÖVIDÍTÉSJEGYÉK

BFL=Budapest Főváros Levéltára

Baktai 1979=*Baktai Julianna, Gergely Attiláné*: Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat a művészeti élet irányító intézménye (1880–1900). *Ars Hungarica* 1979/2. 283–309.

Czobor 1879=*Czobor Béla*: Az egyházi művészetek hazánkban. Budapest, 1879. 1. sz.

Czobor 1902=*Czobor Béla*: Egyházi szerelvények a Budapest-ferencvárosi r. kath. plébánia-temp-lomból. *Magyar Iparművészet*, 1902.

Ipolyi 1888=*Ipolyi Arnold* kisebb munkái V. kötet, Beszédek. Szerk.: *Bunyitay Vincze*, Franklin-Társulat, Budapest, 1888.

Keleti 1898=*Keleti Gusztáv*: A festészet és szobrászat az 1896. évi ezredéves kiállításon. Pesti Könyvnyomda, Budapest, 1898.

EKM=Keresztény Múzeum, Esztergom

EPL=Esztergomi Prímási Levéltár

Kurtz 1879=*Kurtz Vilmos*: A Budapest-Ferencvárosi r. k. plébániatemplom. Budapest, 1879.

Lázár 1914=*Lázár Béla*: Br. Eötvös József művészetpolitikája. *Művészet*, 1914. 1. szám.

Lepold 1938=*Lepold Antal*: Szent István király ikonográfiája. Különnyomat a Szent István Emlékkönyvből. Budapest, 1938.

MNG GO=Magyar nemzeti Galéria Grafikai Osztály

OMKT=Országos Magyar Képzőművészeti Társulat

Sisa 1998=Magyarország építészetének története. Szerk.: *Sisa József*. Vince Kiadó, Budapest, 1998.

Szabó Júlia: Szent László a 19. század magyarországi festészetében és grafikájában. In: *Zádor Anna* (szerk.): *A historizmus művészete Magyarországon*. Budapest, 1993,

Szabó-Pap 1986=Adalékok a Belső-Ferencváros történetéhez. Szerk.: *Szabó-Pap Krisztina*, Budapesti Városszépítő Egyesület, Budapest 1986.

Szoboda Dománuszky 1986=*Szoboda Dománuszky Gabriella*: A budapesti falképfestészet vázlatos áttekintése. (1863–1903) *Művészettörténeti Értesítő*, 1986. 3–4. szám.

Szoboda Dománuszky Gabriella: Ybl Miklós szerepe a budapesti falképfestészet kiteljesedésében. a XIX. század második felében. In: Ybl Miklós építész, 1841–1891, kiállítási katalógus.

Budapest, Hild-Ybl Alapítvány, 1991–1992., 123–138.

VU=*Vasárnapi Ujság*

Wilhelm Gizella: Than Mór, Budapest, Képzőművészeti Alap kiadása, 1953.

Ybl 1938=*Ybl Ervin*: Lotz Károly élete és művészete. Budapest 1938.

Ybl 1956=*Ybl Ervin*: Ybl Miklós, Budapest, 1956.

BARBARA BÜKI

THE BAKÁTS SQUARE PARISH CHURCH OF ST. FRANCIS OF ASSISI

The vogue of wall decoration lived its renaissance all over Europe in the late 19th century. This boom was due to the modernisation and fast growth of cities, also, the construction of new public buildings, since this monumental and representative style was used to embellish them.

Influential personalities of cultural and political life, great thinkers like József Eötvös, Ágoston Trefort and Arnold Ipolyi played a huge role in its birth at the end of the 1860s. The main venues of wall decoration were situated in Budapest. The artistic method came from Vienna – thanks to Mór Than and Károly Lotz, both of whom were taught by the master of the era and this style: Carl Rahl. Separate boards dealt with the commissions, like the National Hungarian Art Society, or the National Board of Fine Arts (established in 1871), which was the official body dealing with the fine arts within the Ministry of Religious and Educational matters.

Wall decoration guidelines for public buildings were developed by boards specifically established for such causes. Contemporary press published reports on the ideas and the processes. This monumental genre had the chance to depict national history, which was considered the most worthy of all subjects. Cultural politics expected a new „national school” to emerge by keeping national history alive.

The aesthetic and ideological endeavours of this era – 1870–1880s – can be shown well through the example of the architecture and decoration of the parish church dedicated to St. Francis of Assisi at Bakáts Square. It was and often still is said to be the most beautiful and harmonious church of the period. Designed by Miklós Ybl, with wall decoration by Mór Than and Károly Lotz The church in the Ferencváros also has a new iconographical programme: it was the first in the 19. century to depict a secular historical figure – János Hunyadi – within a religious framework. The historical and religious themes are next to each other in the church – through the wall decoration and the old glass windows’ cycle they form a unity. The parish church of St. Francis of Assisi in Ferencváros was one of the first attempts to create a real Hungarian hall of fame. No wonder its architectural and decorative style was considered exemplary in its era.